

Oikeustapauskokoelma

UNIONIN YLEISEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (laajennettu toinen jaosto)

10 päivänä marraskuuta 2017*

Kilpailu – Kartellit tai muut yhteistoimintajärjestelyt – Jenimääräisten korkojohdannaisten ala – Päätös, jossa todetaan kuusi SEUT 101 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomista – Pankkienvälisten viitekorkojen jeni-Libor ja eurojeni-Tibor manipuloiminen – Sopimus, jonka tarkoituksena on rajoittaa kilpailua – Välittäjän osallistuminen rikkomisiin – ”Kaksitasoinen” sovintomenettely – Syyttömyysolettaman periaate – Hyvän hallinnon periaate – Sakot – Perusmäärä – Poikkeuksellinen mukauttaminen – Asetuksen (EY) N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohta – Perusteluvelvollisuus

Asiassa T-180/15,

Icap plc, kotipaikka Lontoo (Yhdistynyt kuningaskunta),

Icap Management Services Ltd, kotipaikka Lontoo, ja

Icap New Zealand Ltd, kotipaikka Wellington (Uusi-Seelanti),

edustajinaan asianajajat C. Riis-Madsen ja S. Frank,

kantajina,

vastaan

Euroopan komissio, asiamiehinaan V. Bottka, B. Mongin ja J. Norris-Usher,

vastaajana,

jossa on kyse SEUT 263 artiklaan perustuvasta kanteesta, jolla vaaditaan pääasiallisesti Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (Asia AT.39861 – Jenimääräiset korkojohdannaiset) 4.2.2015 annetun komission päätöksen C(2015) 432 final kumoamista ja toissijaisesti kantajille kyseisessä päätöksessä määrätyn sakon määrän alentamista,

UNIONIN YLEINEN TUOMIOISTUIN (laajennettu toinen jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja M. Prek (esittelevä tuomari) sekä tuomarit E. Buttigieg, F. Schalin, B. Berke ja J. Costeira,

kirjaaja: hallintovirkamies L. Grzegorzcyk,

ottaen huomioon asian käsittelyn kirjallisessa vaiheessa ja 10.1.2017 pidetyssä istunnossa esitetyn,

* Oikeudenkäyntikieli: englanti.

on antanut seuraavan

tuomion

I Asian tausta

- 1 Kantajat Icap plc, Icap Management Services Ltd ja Icap New Zealand Ltd kuuluvat yritykseen, joka tarjoaa välityspalveluja puhelinverkkojen ja sähköisten viestintäverkkojen avulla sekä kaupankäynnin jälkeisiä palveluja (jäljempänä Icap).
- 2 Euroopan komissio totesi SEUT 101 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (Asia AT.39861 – Jenimääräiset korkojohdannaiset) 4.2.2015 antamassaan päätöksessä C(2015) 432 final (jäljempänä riidanalainen päätös), että Icap oli osallistunut kuuteen SEUT 101 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomiseen, jotka koskevat pankkienvälisen viitekorkojen *London Interbank Offered Rate* (Libor, Lontoossa tarjottu pankkienvälinen korko) ja *Tokyo Interbank Offered Rate* (Tibor, Tokiossa tarjottu pankkienvälinen korko) manipuloimista jenimääräisten korkojohdannaistuuotteiden markkinoilla ja jotka oli alustavasti todettu SEUT 101 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (Asia AT.39861 – Jenimääräiset korkojohdannaiset) 4.12.2013 annetussa komission päätöksessä C(2013) 8602 final (jäljempänä vuoden 2013 päätös).
- 3 UBS AG ja UBS Securities Japan (jäljempänä yhdessä UBS) toimittivat 17.12.2010 komissiolle sakkoimmunitettia koskevan hakemuksen sakoista vapauttamisesta ja sakkojen lieventämisestä kartelleja koskevissa asioissa annetun komission tiedonannon nojalla (EUVL 2006, C 298, s. 17; jäljempänä yhteistyötiedonanto) ja ilmoittivat komissiolle kartellin olemassaolosta jenimääräisten korkojohdannaistuuotteiden alalla.
- 4 Citigroup Inc. ja Citigroup Global Markets Japan Inc. (jäljempänä yhdessä Citi) toimittivat 24.4.2011, Deutsche Bank Aktiengesellschaft (jäljempänä DB) toimitti 18.11.2011, R.P. Martin Holdings ja Martin Brokers (UK) Ltd toimittivat 28.9.2012 ja The Royal Bank of Scotland (jäljempänä RBS) toimitti 3.12.2012 hakemuksen yhteistyötiedonannon nojalla (riidanalaisen päätöksen 47–50 perustelukappale). Komissio myönsi UBS:lle 29.6.2011 ja Citille 12.2.2013 kyseisen tiedonannon 8 kohdan b alakohdan mukaisesti ehdollisen vapautuksen sakoista (riidanalaisen päätöksen 45 ja 47 perustelukappale).
- 5 Komissio aloitti 12.2.2013 [SEUT 101] ja [SEUT 102] artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjen täytäntöönpanosta 16.12.2002 annetun neuvoston asetuksen (EY) N:o 1/2003 (EYVL 2003, L 1, s. 1) 11 artiklan 6 kohdan mukaisesti kilpailusääntöjen rikkomista koskevan menettelyn UBS:ää, RBS:ää, DB:tä, Citiä, R.P. Martin Holdingsia ja Martin Brokersia (UK) sekä JP Morgan Chase & Co:ta, JP Morgan Chase Bankia, National Associationia ja J.P. Morgan Europe Ltd:tä vastaan (riidanalaisen päätöksen 51 perustelukappale).
- 6 Komissio osoitti 29.10.2013 väitetiedoksiannon edellä 5 kohdassa mainituille yhtiöille (riidanalaisen päätöksen 52 perustelukappale).
- 7 Komissio teki [SEUT 101 ja SEUT 102] artiklan mukaisten komission menettelyjen kulusta 7.4.2004 annetun komission asetuksen (EY) N:o 773/2004 (EUVL 2004, L 123, s. 18), sellaisena kuin se on muutettuna 30.6.2008 annetulla komission asetuksella (EY) N:o 622/2008 (EUVL 2008, L 171, s. 3), 10 a artiklan mukaisessa sovintomenettelyssä vuoden 2013 päätöksen, jossa se totesi, että edellä 5 kohdassa mainitut yhtiöt olivat rikkoneet SEUT 101 artiklaa ja ETA-sopimuksen 53 artiklaa osallistumalla sopimuksiin tai yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin, joiden tarkoituksena on rajoittaa tai vääristää kilpailua jenimääräisten korkojohdannaistuuotteiden alalla.

A Riidanalaisen päätöksen taustalla oleva hallinnollinen menettely

- 8 Komissio aloitti 29.10.2013 asetuksen N:o 1/2003 11 artiklan 6 kohdan mukaisesti rikkomismenettelyn kantajia vastaan (riidanalaisen päätöksen 53 perustelukappale).
- 9 Komissio järjesti 31.10.2013 kokouksen, jossa pyrittiin pääsemään asetuksen N:o 773/2004 10 a artiklassa tarkoitettuun sovintoon ja jonka aikana komissio esitti kantajille väitteet, jotka se aikoi esittää Icapia vastaan, sekä niiden perustana olevat hallussaan olevat pääasialliset todisteet (riidanalaisen päätöksen 54 perustelukappale).
- 10 Kantajat ilmoittivat komissiolle 12.11.2013 aikomuksestaan olla käyttämättä sovintomenettelyä (riidanalaisen päätöksen 55 perustelukappale).
- 11 Komissio lähetti 6.6.2014 kantajille väitetiedoksiannon. Kantajat vastasivat väitetiedoksiantoon 14.8.2014 sekä osallistuivat 12.9.2014 pidettyyn kuulemistilaisuuteen (riidanalaisen päätöksen 58 ja 59 perustelukappale).
- 12 Komissio teki 4.2.2015 riidanalaisen päätöksen, jossa se moitti Icapia kuuden kilpailusääntöjen rikkomisen ”edesauttamisesta” ja määräsi sille kuudet sakot, joiden kokonaismäärä oli 14 960 000 euroa.

B Riidanalainen päätös

1. Kyseessä olevat tuotteet

- 13 Kyseessä olevat rikkomiset koskevat jenimääräisiä korkojohdannaistuotteita, joiden viitekorkona on jeni-Libor tai eurojeni-Tibor. Jeni-Libor on Lontoossa (Yhdistynyt kuningaskunta) määritettävä viitekorkokokonaisuus, jonka riidanalaisen päätöksen tekohetkellä määritti ja julkaisi British Bankers Association (BBA, Ison-Britannian pankkiyhdistys) ja jota käytettiin lukuisissa jenimääräisissä rahoitustuotteissa. Kyseisen yhdistyksen jäsenpankkien paneeli (jäljempänä jeni-Libor-paneeli) laskee sen päivittäin esitettyjen korkotarjousten perusteella. Näiden tarjousten perusteella voidaan määrittää ”keskimääräinen” korko, jolla kukin paneelin jäsenpankki katsoo voivansa lainata riittävän suuren määrän varoja pyytämällä ja hyväksymällä pankkienvälisiä tarjouksia. BBA määritti jeni-Liborin päivittäisen tason näiden pankkien ilmoittamien tietojen perusteella ja jättämällä huomiotta neljä suurinta ja neljä pienintä noteerausta. Eurojeni-Tibor on Tokiossa (Japani) määritettävä viitekorkokokonaisuus, jolla on vastaava tehtävä mutta jonka laskee Japanese Bankers Association (JBA, Japanin pankkiyhdistys) kyseisen yhdistyksen jäsenpankkien paneelin tarjousten perusteella jättämällä huomiotta kaksi suurinta ja kaksi pienintä noteerausta. Komissio katsoi, että jeni-Libor- ja eurojeni-Tibor-korot muodostavat jenimääräisten korkojohdannaistuotteiden hinnan osatekijän. Ne voivat vaikuttaa siihen rahamäärään, joka pankin on maksettava tai jonka se saa lainan määräajan päätyttyä tai tietyin väliajoin. Yleisimpiä johdannaistuotteita ovat korkotermiinisopimukset, koronvaihtosopimukset, korko-optiot ja korkofutuurit (riidanalaisen päätöksen 9–19 perustelukappale).

2. Icapin moititut menettelytavat

- 14 Menettelytavat, joista Icapia moititaan, muodostuvat kuuden seuraavan kilpailusääntöjen rikkomisen ”edesauttamisesta”:
 - ”UBS:n/RBS:n rikkominen vuodelta 2007” 14.8.–1.11.2007
 - ”UBS:n/RBS:n rikkominen vuodelta 2008” 28.8.–3.11.2008

- ”UBS:n/DB:n rikkominen” 22.5.–10.8.2009
 - ”Citin/RBS:n rikkominen” 3.3.–22.6.2010
 - ”Citin/DB:n rikkominen” 7.4.–7.6.2010
 - ”Citin/UBS:n rikkominen” 28.4.–2.6.2010.
- 15 Ensimmäiseksi komissio totesi, että Icap toimi välittäjänä jenimääräisten talletusten markkinoilla Lontoossa sijaitsevan ”Cash/Money Market desk” -toimipisteensä kautta. Tämän välitystoiminnan puitteissa se esitti kyseisten markkinoiden toimijoille sekä saatavilla olevista määristä että hinnoista arvioita, joilla pyrittiin helpottamaan näiden toimijoiden välisten sopimusten tekemistä. Icapin kyseisille toimijoille esittämistä arvioista komissio totesi tarkemmin ottaen lähinnä, että ne sisälsivät sen arviot päivän jeni-Liborin tasosta koosteena, joka toimitettiin rahalaitoksille, joista osa oli jeni-Libor-paneelin jäseniä. Komissio katsoi, että kyseinen kooste vaikutti merkittävästi pankkien toimintaan niiden lähettäessä korkotarjouksiaan (riidanalaisen päätöksen 98–101 perustelukappale).
- 16 Toiseksi komissio totesi, että Icap toimi välittäjänä myös jenimääräisten korkojohdannaistuotteiden markkinoilla erillisen toimipisteensä kautta. Se arvioi, että tietyt tässä toimipisteessä toimivat välittäjät sen lisäksi, että ne tekivät laillisia kauppia UBS:n ja myöhemmin Citin välittäjänä toimineen H:n kanssa, pyrkivät myös H:n pyynnöstä vaikuttamaan jeni-Liborin tasoon joko muokkaamalla kyseistä koostetta tai käyttämällä Icapin yhteyksiä tiettyihin jeni-Libor-paneelin jäsenpankkeihin (riidanalaisen päätöksen 102 ja 103 perustelukappale).
- 17 Kolmanneksi komissio katsoi tämän johtaneen siihen, että Icap edesauttoi kuuden vuoden 2013 päätöksessä todetun kilpailusääntöjen rikkomisen toteuttamista (riidanalaisen päätöksen 165–171 perustelukappale). Kun ensinnäkin kyse on UBS:n/RBS:n rikkomisesta vuodelta 2007, UBS:n/RBS:n rikkomisesta vuodelta 2008 ja UBS:n/DB:n rikkomisesta, komissio totesi, että UBS:n välittäjä oli käyttänyt Icapin palveluita vaikuttaakseen tiettyjen sellaisten jeni-Libor-paneelin jäsenpankkien tarjouksiin, jotka eivät osallistuneet näihin kolmeen kartelliin. Tältä osin komissio moittii Icapia siitä, että se käytti yhteyksiään kyseisen paneelin jäsenpankkeihin UBS:n toivomalla tavalla ja levitti harhaanjohtavia tietoja jeni-Liborin tulevasta tasosta (riidanalaisen päätöksen 77 perustelukappaleen a ja b kohta ja 106–141 perustelukappale). Kun toiseksi kyse on Citin/UBS:n ja Citin/DB:n rikkomisesta, komissio totesi, että Citin välittäjä oli käyttänyt Icapin palveluita vaikuttaakseen tiettyjen sellaisten jeni-Libor-paneelin jäsenpankkien tarjouksiin, jotka eivät osallistuneet näihin kahteen kartelliin. Myös tältä osin komissio moittii Icapia siitä, että se käytti yhteyksiään kyseisen paneelin jäsenpankkeihin ja levitti harhaanjohtavia tietoja (riidanalaisen päätöksen 83 perustelukappaleen a ja b kohta ja 154–164 perustelukappale). Kolmanneksi Citin/RBS:n rikkomisen osalta komissio moitti Icapia toimimisesta Citin välittäjän ja RBS:n välittäjän yhteydenpitokeinona rikkomisen edesauttamiseksi (riidanalaisen päätöksen 84 ja 142–153 perustelukappale).

3. Sakon määrän laskeminen

- 18 Komissio muistutti aluksi, että asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta annettujen suuntaviivojen (EUVL 2006, C 210, s. 2; jäljempänä vuoden 2006 suuntaviivat) sakon perusmäärä on määritettävä rikkomisen asiayhteyden sekä erityisesti rikkomisen vakavuuden ja keston perusteella ja että kunkin osapuolen roolia on arvioitava yksilöllisesti ottaen huomioon mahdollisen raskauttavat tai lieventävät tekijät (riidanalaisen päätöksen 284 perustelukappale).
- 19 Komissio huomautti, että vuoden 2006 suuntaviivoissa annetaan vain vähän ohjausta edesauttajien sakon laskentamenetelmän osalta. Komissio otti huomioon sen, että Icap toimi välityspalvelujen markkinoilla eikä korkojohdannaistuotteiden markkinoilla, ja katsoi, ettei se voinut korvata

jenimääraisten korkojohdannaistuotteiden hintoja välityspalkkioilla määrittääkseen liikevaihdon ja vahvistaakseen sakon määrän, koska tällainen korvaaminen ei heijastaisi rikkomisen vakavuutta ja luonnetta. Se totesi tämän perusteella lähinnä, että oli sovellettava vuoden 2006 suuntaviivojen 37 kohtaa, jonka perusteella on mahdollista poiketa näistä suuntaviivoista sakon perusmäärän määrittämisen osalta (riidanalaisen päätöksen 287 perustelukappale).

- 20 Komissio otti huomioon kyseessä olevien toimintatapojen vakavuuden ja Icapin kuhunkin kuuteen kilpailusääntöjen rikkomiseen osallistumisen keston ja vahvisti kunkin osalta sakon perusmääräksi 1 040 000 euroa UBS:n/RBS:n vuoden 2007 rikkomisen osalta, 1 950 000 euroa UBS:n/RBS:n vuoden 2008 rikkomisen osalta, 8 170 000 euroa UBS:n/DB:n rikkomisen osalta, 1 930 000 euroa Citin/RBS:n rikkomisen osalta, 1 150 000 euroa Citin/DB:n rikkomisen osalta ja 720 000 euroa Citin/UBS:n rikkomisen osalta (riidanalaisen päätöksen 296 perustelukappale).
- 21 Vahvistaessaan sakon lopullista määrää komissio ei ottanut huomioon mitään raskauttavaa tai lieventävää seikkaa ja tarkisti, että 10 prosentin enimmäismäärä vuotuisesta liikevaihdosta ei ylittynyt (riidanalaisen päätöksen 299 perustelukappale). Riidanalaisen päätöksen määräysosan 2 artiklassa kantajille määrätään näin ollen sakot, joiden lopullinen määrä on sama kuin niiden perusmäärä.

II Menettely ja asianosaisten vaatimukset

- 22 Kantajat nostivat nyt käsiteltävän kanteen unionin yleisen tuomioistuimen kirjaamoon 14.4.2015 toimittamallaan kannekirjelmällä.
- 23 Unionin yleinen tuomioistuin (neljäs jaosto) pyysi 15.2.2016 esittelevän tuomarin ehdotuksesta unionin yleisen tuomioistuimen työjärjestyksen 89 artiklan mukaisena prosessinjohtotoimena kantajia vastaamaan toiseen kanneperusteeseensa liittyvään kysymykseen sen jälkeen, kun tuomio AC-Treuhand v. komissio (C-194/14 P, EU:C:2015:717) oli annettu 22.10.2015.
- 24 Kantajat vastasivat unionin yleisen tuomioistuimen esittämään kysymykseen 29.2.2016 ja luopuivat toisen kanneperusteensa erästä osasta.
- 25 Koska unionin yleisen tuomioistuimen jaostojen kokoonpanoa muutettiin, esittelevä tuomari määrättiin toiseen jaostoon, jonka käsiteltäväksi esillä oleva asia tämän jälkeen siirrettiin.
- 26 Unionin yleinen tuomioistuin päätti toisen jaoston ehdotuksesta siirtää asian unionin yleisen tuomioistuimen työjärjestyksen 28 artiklan nojalla laajennetun ratkaisukokoonpanon käsiteltäväksi.
- 27 Unionin yleinen tuomioistuin (laajennettu toinen jaosto) päätti esittelevän tuomarin ehdotuksesta aloittaa suullisen käsittelyn ja esitti unionin yleisen tuomioistuimen työjärjestyksen 89 artiklan mukaisina prosessinjohtotoimina asianosaisille kirjallisia kysymyksiä ja pyysi komissiota toimittamaan sovintomenettelyä koskevat pyynnöt, jotka UBS esitti UBS:n/RBS:n vuoden 2007 rikkomisen ja UBS:n/RBS:n vuoden 2008 rikkomisen osalta.
- 28 Komissio kieltäytyi 30.11.2016 noudattamasta asiakirjojen toimittamispyyntöä. Unionin yleinen tuomioistuin määräsi 1.12.2016 antamallaan määräyksellä komission toimittamaan nämä kaksi asiakirjaa. Unionin yleisen tuomioistuimen työjärjestyksen 92 artiklan 3 kohdan ensimmäisen kohdan mukaisesti – ja jotta yhteen sovitettaisiin kontradiktorisen periaatteen ja sovintomenettelyn ominaispiirteet – 1.12.2016 annetussa määräyksessä määrättiin, että näihin kahteen asiakirjaan saavat tutustua ainoastaan asianosaisten edustajat kirjaamossa ilman, että niistä voidaan ottaa kopioita. Komissio noudatti prosessinjohtotoimea 7.12.2016.

- 29 Kantajat vastasivat unionin yleisen tuomioistuimen kysymyksiin 8.12.2016 ja komissio 9.12.2016. Komissio esitti huomautuksensa kantajien vastauksista 31.12.2016, ja kantajat esittivät huomautuksensa komission vastauksista 5.1.2017.
- 30 Asianosaisten lausumat ja vastaukset unionin yleisen tuomioistuimen esittämiin suullisiin kysymyksiin kuultiin 10.1.2017 pidetyssä istunnossa.
- 31 Kantajat vaativat unionin yleistä tuomioistuinta
- kumoamaan riidanalaisen päätöksen kokonaan tai osittain
 - toissijaisesti kumoamaan sakot tai alentamaan niiden määrää
 - velvoittamaan komission korvaamaan tämän asian käsittelystä aiheutuneet oikeudenkäyntikulut ja muut kulut
 - määräämään muista asianmukaisiksi katsomistaan toimenpiteistä.
- 32 Komissio vaatii, että unionin yleinen tuomioistuin
- hylkää kanteen kokonaisuudessaan
 - velvoittaa kantajat korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

III Oikeudellinen arviointi

A Asiakirjan ja vaatimuksen tutkittavaksi ottaminen

- 33 Komissio väittää, ettei kantajien neljättä vaatimusta ja unionin yleiselle tuomioistuimelle osoitettua kirjettä voida ottaa tutkittavaksi.

1. Kantajien neljännen vaatimuksen tutkittavaksi ottaminen

- 34 Kantajat vaativat neljännellä vaatimuksellaan unionin yleistä tuomioistuinta ”määräämään muista asianmukaisiksi katsomistaan toimenpiteistä”.
- 35 Sikäli kuin tällaisella vaatimuksella on tulkittava vaadittavan, että unionin yleinen tuomioistuin esittää komissiolle määräyksiä, on muistutettava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan unionin tuomioistuimen asiana ei ole esittää unionin toimielimille määräyksiä tai korvata niiden päätöksiä omillaan harjoittamansa laillisuusvalvonnan puitteissa. Asianomaisen toimielimen on SEUT 266 artiklan mukaisesti toteutettava kumoamiskanteen johdosta annetun tuomion täytäntöön panemiseksi tarvittavat toimenpiteet (ks. tuomio 30.5.2013, Omnis Group v. komissio, T-74/11, ei julkaistu, EU:T:2013:283, 26 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 36 On siis todettava, että sikäli kuin neljäs vaatimus sisältää vaatimuksen määräysten antamisesta se on jätettävä tutkimatta.

2. Väite, jonka mukaan kantajien kirjettä ei voida ottaa tutkittavaksi

- 37 Komissio väittää vastauskirjelmässään, että kantajien unionin yleiselle tuomioistuimelle osoittama kirje, jonka kopion kantajat ovat toimittaneet sille suoraan, on jätettävä tutkimatta, koska se ei ole työjärjestyksen määräysten mukainen.
- 38 Tältä osin on riittävää korostaa, että 2.3.2016 tehdyllä päätöksellä on päätetty, ettei kyseistä kirjettä sisällytetä asiakirja-aineistoon. Komission väitteellä, jonka mukaan tätä kirjettä ei voida ottaa tutkittavaksi, ei siis ole kohdetta.

B Kumoamisvaatimukset

- 39 Kantajat vetoavat kuuteen kanneperusteeseen tukeakseen riidanalaisen päätöksen kumoamista koskevaa vaatimustaan. Neljä ensimmäistä kanneperustetta, joista ensimmäinen koskee sellaisen kilpailunrajoituksen, jonka tarkoituksena on SEUT 101 artiklassa tarkoitettulla tavalla rajoittaa tai vääristää kilpailua, käsitteen tulkintaa ja soveltamista, toinen ”edesauttamisen” käsitteen soveltamista nyt käsiteltävän asian olosuhteissa, kolmas kuuden kyseessä olevan kilpailusääntöjen rikkomisen kestoja ja neljäs syyttömyysolettaman periaatteen ja hyvän hallinnon periaatteen loukkaamista, koskee kyseisen päätöksen 1 artiklan, joka liittyy kyseisten rikkomusten olemassaoloon, laillisuutta. Viides ja kuudes kanneperuste, jotka koskevat sakkojen suuruuden määrittämistä ja ne bis in idem -periaatteen loukkaamista, koskevat tämän päätöksen 2 artiklaa, joka liittyy komission kustakin rikkomisesta määräämiin sakkoihin.

1. Ensimmäinen kanneperuste, jonka mukaan sellaisen kilpailunrajoituksen, jonka tarkoituksena on SEUT 101 artiklassa tarkoitettulla tavalla rajoittaa tai vääristää kilpailua, käsitteen tulkinnassa ja soveltamisessa on tehty virheitä

- 40 Ensimmäisen kanneperusteen yhteydessä kantajat riitauttavat sen, että komissio luonnehtii moitittuja toimintatapoja kilpailunrajoituksiksi, joiden tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen, koska niillä ei voi olla vaikutusta kilpailuun, ja toteavat tämän perusteella, ettei Icapin voida katsoa olevan vastuussa minkään rikkomisen ”edesauttamisesta”.
- 41 Komissio vaatii, että tämä kanneperuste on hylättävä.
- 42 Siltä osin kuin kyse on siitä, että komissio luonnehtii toimintatapoja kilpailunrajoituksiksi, joiden tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen, on muistutettava, että jotta sopimus, yritysten yhteenliittymän päätös tai yritysten yhdenmukaistettu menettelytapa voi kuulua SEUT 101 artiklan 1 kohdassa määrätyn kiellon piiriin, on oltava niin, että sen ”tarkoituksena” on estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua yhteismarkkinoilla tai siitä ”seuraa”, että kilpailu estyy, rajoittuu tai vääristyy yhteismarkkinoilla.
- 43 Tältä osin unionin tuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenee, että tietyn tyyppinen yritysten toiminnan yhteensovittaminen ilmentää siinä määrin riittävää vahingollisuutta kilpailulle, jotta voidaan katsoa, ettei sen vaikutusten tutkiminen ole tarpeen (tuomio 11.9.2014, CB v. komissio, C-67/13 P, EU:C:2014:2204, 49 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 113 kohta; ks. myös vastaavasti tuomio 14.3.2013, Allianz Hungária Biztosító ym., C-32/11, EU:C:2013:160, 34 kohta).
- 44 Voidaan nimittäin katsoa, että tietyn tyyppinen yritysten toiminnan yhteensovittaminen on jo luonteeltaan vahingollista normaalille kilpailulle (tuomio 11.9.2014, CB v. komissio, C-67/13 P, EU:C:2014:2204, 50 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 114 kohta; ks. myös vastaavasti tuomio 14.3.2013, Allianz Hungária Biztosító ym., C-32/11, EU:C:2013:160, 35 kohta).

- 45 On siis vakiintuneesti katsottu, että tietyn kollusiivisen käyttäytymisen, kuten sen, että kartellit vahvistavat hintoja horisontaalisesti, voidaan katsoa niin todennäköisesti johtavan haitallisiin vaikutuksiin erityisesti hintojen, tuotteiden ja palvelujen määrien tai laadun kannalta, että voidaan katsoa, että SEUT 101 artiklan 1 kohdan soveltamiseksi ei ole tarpeen osoittaa, että kyseisellä käyttäytymisellä on konkreettisia vaikutuksia markkinoilla. Kokemus nimittäin osoittaa, että mainitunlainen käyttäytyminen johtaa tuotannon vähentämiseen ja hintojen korotuksiin, mikä taas johtaa resurssien huonoon jakautumiseen, mistä erityisesti kuluttajat kärsivät (tuomio 11.9.2014, CB v. komissio, C-67/13 P, EU:C:2014:2204, 51 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 115 kohta).
- 46 Jos sopimuksen sisällön tarkastelusta ei kuitenkaan ilmene riittävää vahingollisuutta kilpailulle, on tutkittava sen vaikutuksia, ja jotta kielto koskisi sopimusta, on edellytettävä niiden eri seikkojen olemassaoloa, jotka osoittavat, että kilpailu on tosiasiallisesti estynyt, rajoittunut tai vääristynyt tuntuvasti (tuomio 14.3.2013, Allianz Hungária Biztosító ym., C-32/11, EU:C:2013:160, 34 kohta; tuomio 11.9.2014, CB v. komissio, C-67/13 P, EU:C:2014:2204, 52 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 116 kohta).
- 47 Unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan sen arvioimiseksi, onko yritysten välinen sopimus tai yritysten yhteenliittymän päätös riittävän vahingollinen, jotta sitä voidaan pitää SEUT 101 artiklan 1 kohdassa tarkoitettuna rajoituksena, jonka tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen, on tarkasteltava sen lausekkeiden sisältöä, sen tavoitteita sekä sen taloudellista ja oikeudellista asiayhteyttä. Kyseistä asiayhteyttä arvioitaessa on myös otettava huomioon käyttäytymisen kohteena olevien tavaroiden tai palvelujen luonne sekä kyseisten markkinoiden toimintaan ja rakenteeseen liittyvät tosiasialliset olosuhteet (tuomio 11.9.2014, CB v. komissio, C-67/13 P, EU:C:2014:2204, 53 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 117 kohta; ks. myös vastaavasti tuomio 14.3.2013, Allianz Hungária Biztosító ym., C-32/11, EU:C:2013:160, 36 kohta).
- 48 Lisäksi on huomattava, että vaikka osapuolten aikomuksia ei ole tarpeen ottaa huomioon sen määrittämisessä, onko kyseinen yritysten välinen sopimus kilpailua rajoittava vai ei, mikään ei estä kilpailuviranomaisia tai kansallisia ja unionin tuomioistuinta ottamasta niitä huomioon (tuomio 14.3.2013, Allianz Hungária Biztosító ym., C-32/11, EU:C:2013:160, 37 kohta; tuomio 11.9.2014, CB v. komissio, C-67/13 P, EU:C:2014:2204, 54 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 118 kohta).
- 49 Etenkin kilpailijoiden välillä tehtävän tietojenvaihdon osalta on muistutettava siitä, että perusteita, jotka koskevat yhteensovittamista ja yhteistyötä, jotka ovat yhdenmukaistetun menettelytavan edellytyksiä, on tarkasteltava sellaisesta perustamissopimuksen kilpailua koskeville määräyksille ominaisesta näkökulmasta, jonka mukaan jokaisen talouden toimijan on itsenäisesti päätettävä toimintalinjasta, jota se aikoo noudattaa yhteismarkkinoilla (tuomio 4.6.2009, T-Mobile Netherlands ym., C-8/08, EU:C:2009:343, 32 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 119 kohta).
- 50 Vaikka tämä itsenäisyysvaatimus ei suljakaan pois talouden toimijoiden oikeutta sopeutua järkevästi kilpailijoidensa todettuun tai odotettuun markkinakäyttäytymiseen, sen kanssa on kuitenkin ehdottomasti ristiriidassa se, että tällaiset toimijat olisivat keskenään minkäänlaisessa suorassa tai epäsuorassa yhteydessä niin, että yhteydenpito voi joko vaikuttaa jonkin tosiasiallisen tai mahdollisen kilpailijan markkinakäyttäytymiseen tai paljastaa tällaiselle kilpailijalle sen, kuinka toimija on päättänyt käyttäytyä tai aikoo käyttäytyä markkinoilla, kun yhteydenpidon tarkoituksena tai vaikutuksena on sellaisten kilpailuolosuhteiden muodostuminen, jotka eivät vastaisi tavanomaisia olosuhteita kyseisillä markkinoilla, kun otetaan huomioon tarjottujen tavaroiden tai palveluiden luonne, yritysten merkittävyys ja lukumäärä sekä kyseisten markkinoiden laajuus (tuomio 4.6.2009, T-Mobile Netherlands ym., C-8/08, EU:C:2009:343, 33 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 120 kohta).

- 51 Unionin tuomioistuin on todennut, että kilpailijoiden välillä tehtävä tietojenvaihto voi olla kilpailusääntöjen vastaista, jos se alentaa kyseessä olevien markkinoiden toimintaan liittyvän epävarmuuden astetta tai poistaa tämän epävarmuuden kokonaan ja tämän vuoksi rajoittaa yritysten välistä kilpailua (tuomio 2.10.2003, Thyssen Stahl v. komissio, C-194/99 P, EU:C:2003:527, 89 kohta; tuomio 4.6.2009, T-Mobile Netherlands ym., C-8/08, EU:C:2009:343, 35 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 121 kohta).
- 52 Etenkin sellaisen tietojenvaihdon tarkoituksen on katsottava olevan kilpailunvastainen, joka on omiaan poistamaan epävarmuuden asianomaisten väliltä sen suhteen, minä ajankohtana, missä laajuudessa ja millä tavoin asianomaiset yritykset toteuttavat markkinakäyttämisen mukautuksen (tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 122 kohta; ks. myös vastaavasti tuomio 4.6.2009, T-Mobile Netherlands ym., C-8/08, EU:C:2009:343, 41 kohta).
- 53 Yhdenmukaistetulla menettelytavalla voi lisäksi olla kilpailunvastainen tarkoitus, vaikka sillä ei ole välitöntä yhteyttä kuluttajahintoihin. SEUT 101 artiklan 1 kohdan sanamuodon perusteella ei nimittäin voida katsoa, että ainoastaan sellaiset yhdenmukaistetut menettelytavat olisivat kiellettyjä, jotka vaikuttaisivat välittömästi loppukuluttajien maksamiin hintoihin (tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 123 kohta; ks. myös vastaavasti tuomio 4.6.2009, T-Mobile Netherlands ym., C-8/08, EU:C:2009:343, 36 kohta).
- 54 SEUT 101 artiklan 1 kohdan a alakohdasta käy päinvastoin ilmi, että yhdenmukaistettu menettelytapa voi olla tarkoitukseltaan kilpailunvastainen, jos sillä ”suoraan tai välillisesti vahvistetaan osto- tai myyntihintoja taikka muita kauppaehtoja” (tuomio 4.6.2009, T-Mobile Netherlands ym., C-8/08, EU:C:2009:343, 37 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 124 kohta).
- 55 Joka tapauksessa on niin, että SEUT 101 artikla, sen enempää kuin muutkaan perustamissopimuksen kilpailusäännöt, ei ole yksinomaan tarkoitettu kilpailijoiden tai kuluttajien intressien suojelemiseen, vaan sillä pyritään myös suojelemaan markkinoiden rakennetta ja näin ollen kilpailua sinänsä. Sen toteamiseen, että yhdenmukaistetun menettelytavan tarkoitus on kilpailunvastainen, ei näin ollen vaadita sitä, että kyseisellä menettelytavalla on välitön yhteys kuluttajahintoihin (tuomio 4.6.2009, T-Mobile Netherlands ym., C-8/08, EU:C:2009:343, 38 ja 39 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 125 kohta).
- 56 Lopuksi on muistutettava, että jo SEUT 101 artiklan 1 kohdan sanamuodosta ilmenee, että yhdenmukaistetun menettelytavan käsitteen suhteen edellytetään paitsi kyseisten yritysten välistä toiminnan yhdenmukaistamista myös tätä yhdenmukaistamista seuraavaa markkinakäyttämistä ja näiden kahden seikan välistä syy-yhteyttä (tuomio 4.6.2009, T-Mobile Netherlands ym., C-8/08, EU:C:2009:343, 51 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 126 kohta).
- 57 Unionin tuomioistuin on tältä osin katsonut, että on syytä olettaa, elleivät asianomaiset toimijat esitä niille kuuluvan näyttövelvollisuuden mukaisesti vastakkaista näyttöä, että yhdenmukaistamiseen osallistuvat ja edelleen markkinoilla toimivat yritykset ottavat markkinakäyttämistään päättäessään huomioon kilpailijoidensa kanssa vaihtamansa tiedot. Unionin tuomioistuin on erityisesti todennut, että tällainen yhdenmukaistettu menettelytapa kuuluu SEUT 101 artiklan 1 kohdan soveltamisalaan, vaikka markkinoilla ei ilmenisi kilpailua rajoittavia vaikutuksia (tuomio 4.6.2009, T-Mobile Netherlands ym., C-8/08, EU:C:2009:343, 51 kohta ja tuomio 19.3.2015, Dole Food ja Dole Fresh Fruit Europe v. komissio, C-286/13 P, EU:C:2015:184, 127 kohta).
- 58 Nyt käsiteltävässä asiassa komissio totesi riidanalaisen päätöksen 77 ja 78 perustelukappaleessa, että kaikki kuusi kyseessä olevaa kilpailusääntöjen rikkomista käsittivät kahdenlaista toimintaa eli ensinnäkin keskustelua ainakin yhden pankeista tarjouksista, jotta sen suuntaan vaikutettaisiin, ja toiseksi sellaisten kaupallisesti arkaluonteisten tietojen antamista tai vastaanottamista, jotka koskevat

joko ainakin yhden pankin neuvotteluasemia tai tulevia tarjouksia. UBS:n/DB:n rikkomisen osalta komissio totesi riidanalaisen päätöksen 78 perustelukappaleessa myös, että pankit olivat tutkineet mahdollisuutta tehdä sopimuksia, joilla oli tarkoitus yhdenmukaistaa niiden kaupallisia intressejä johdannaistuotteiden osalta, ja mahdollisesti harvoin tehneet tällaisia sopimuksia.

- 59 Komissio katsoi, että riidanalaisilla menettelytavoilla oli tarkoitus manipuloida jeni-Libor-korkoja, minkä ansiosta osallistujapankkien asema jenimääräisten korkojohdannaistuotteiden markkinoilla parani.
- 60 Riidanalaisen päätöksen 13–17 perustelukappaleessa komissio korosti, että johdannaistuotteilla ja erityisesti korkoterminisopimuksilla ja koronvaihtosopimuksilla oli kaksi ”jalkaa” tai osaa, joista yksi vastasi maksuvirtaa ja toinen saamisvirtaa. Yksi niistä on kiinteäkorkoinen ja toinen vaihtuvakorkoinen. Yksi osapuoli maksoi toiselle vaihtuvan koron perusteella lasketun maksun ja sai maksun, joka määritettiin sopimuksentekohetkellä määritetyn kiinteän koron perusteella, ja päinvastoin.
- 61 Komissio totesi, että jeni-Libor-korkojen manipuloiminen oli vaikuttanut suoraan käteissaataviin (cash-flow), joita saatiin tai maksettiin edellä 60 kohdassa tarkoitettujen sopimusten ”vaihtuvakorkoisen” osan nojalla (riidanalaisen päätöksen 199 ja 201 perustelukappale), koska ne laskettiin suoraan viittaamalla kyseisiin korkoihin.
- 62 Komissio katsoi, että jeni-Libor-korkojen manipuloiminen oli vaikuttanut myös edellä 60 kohdassa tarkoitettujen sopimusten ”kiinteäkorkoiseen” osaan, koska kyseisten korkojen nykyinen taso vaikutti välillisesti tulevien sopimusten kiinteään korkoon, koska aineellisesti ne muodostivat arvion näiden korkojen tasosta tulevaisuudessa (riidanalaisen päätöksen 200 ja 201 perustelukappale).
- 63 Komissio totesi riidanalaisessa päätöksessä, että tarjousten koordinoiminen jeni-Libor-paneelissa sekä luottamuksellisten tietojen vaihtaminen osallistujapankkien kesken merkitsevät niiden välistä kilpailunrajoitusta, joka on johtanut kilpailun vääristymiseen niiden eduksi ja sellaisten pankkien haitaksi, jotka eivät osallistu näihin menettelyihin. Tämä mahdollisti tilanteen, jossa tiedot ovat asymmetrisiä ainoastaan osallistujapankkien eduksi ja jonka ansiosta ne saattoivat ehdottaa sopimuksia paremmin ehdoin kuin muut jenimääräisten korkojohdannaistuotteiden markkinoilla toimivat pankit (riidanalaisen päätöksen 202–204 perustelukappale). Komission mukaan riidanalaiset menettelytavat vääristivät siten kilpailua osallistujapankkien eduksi ja muiden markkinoilla toimivien pankkien haitaksi. Komissio totesi tämän perusteella, että kuusi kyseessä olevaa kilpailusääntöjen rikkomista oli riittävän haitallisia, jotta niiden voitiin katsoa olevan rajoituksia, joiden tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen (riidanalaisen päätöksen 219 ja 220 perustelukappale).
- 64 Kantajat vastustavat tätä analyysiä ja korostavat, että sellaisen rajoituksen, jonka tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen, käsite on määritetty unionin tuomioistuimen oikeuskäytännössä rajoittavasti. Ne katsovat, etteivät kyseessä olevat menettelytavat ole sillä tavalla vahingollisia kilpailulle jenimääräisten korkojohdannaistuotteiden markkinoilla, että niitä olisi oikeutettua pitää rajoituksina, joiden tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen. Ne toteavat lisäksi, ettei moitittu tietojenvaihto ole toimintaa, jonka tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen tai vääristäminen. Ne korostavat myös, että tiettyjä seikkoja, jotka ovat merkityksellisiä luonnehdittaessa toimintaa rajoituksiksi, joiden tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen, on tuotu esiin ensimmäistä kertaa riidanalaisen päätöksen 200 perustelukappaleessa. Kantajat katsovat, että UBS:n/DB:n rikkomisen osalta komissio ei ole osoittanut, että pankit olisivat tehneet sopimuksia, joilla pyritään yhdenmukaistamaan niiden liiketaloudellisia intressejä johdannaistuotteiden alalla, eikä ole katsonut tämän toiminnan merkitsevän tietojenvaihtoa.
- 65 Koska kuuden kyseessä olevan kilpailusääntöjen rikkomisen osalta komissio totesi sekä tarjousten koordinoimisen jeni-Libor-paneelissa että luottamuksellisten tietojen vaihtamisen olemassaolon, on riittävää tutkia, onko toisen näistä menettelytavoista tarkoituksena kilpailun rajoittaminen.

- 66 Kun kyse on ensimmäisestä kuudelle kyseessä olevalle kilpailusääntöjen rikkomiselle yhteisestä toimintatavasta eli tarjousten koordinoimisesta jeni-Libor-paneelissa, on todettava komission katsoneen perustellusti, että rahalaitosten toiselle rahalaitoksella johdannaistuotteen nojalla toteuttamat maksut olivat joko suoraan tai epäsuorasti sidoksissa jeni-Libor-korkotasoihin.
- 67 Kun ensinnäkin kyse on voimassa olevista sopimuksista johtuvista maksuista, jeni-Libor-korkojen vaikutuksen voidaan katsoa olevan itsestään selvä. Se koskee edellä 60 kohdassa tarkoitettujen sopimusten vaihtuvakorkoiseen osaan perustuvia maksuja, jotka lasketaan suoraan kyseisten korkojen perusteella. Niiden osalta tarjousten koordinoiminen jeni-Libor-paneelissa saattoi johtaa vaikuttamaan kyseisten korkojen tasoon kyseistä koordinoimista harjoittavien pankkien intressien mukaisesti, kuten komissio lähinnä totesi riidanalaisen päätöksen 199 ja 201 perustelukappaleessa.
- 68 Toiseksi tuleviin sopimuksiin perustuvista maksuista on todettava, että komissio totesi myös perustellusti, että tarjousten koordinoiminen jeni-Libor-paneelissa vaikutti edellä 60 kohdassa tarkoitettujen sopimusten kiinteäkorkoiseen osaan perustuviin maksuihin.
- 69 Yhtäältä on todettava, että komissio selvitti riidanalaisen päätöksen 34–44 ja 200 perustelukappaleessa syitä siihen, miksi jeni-Libor-korkojen taso vaikutti edellä 60 kohdassa tarkoitettujen sopimusten kiinteäkorkoiseen osaan. Komissio totesi lähinnä, että kiinteämääraisten korkojen määrittämistä arvioitiin matemaattiseen kaavaan perustuvana sellaisen johdannaistuotteiden nykyisen tuottokäyrän projektiona, joka itse perustuu jeni-Libor-korkojen nykytasoihin.
- 70 Toisaalta tämän vuoksi voidaan katsoa, että tarjousten koordinoiminen jeni-Libor-paneelissa mahdollisti sen, että osallistujapankit saattoivat vähentää suuresti epävarmuutta jeni-Libor-korkojen tasosta ja näin ollen antoi niille kilpailuedun johdannaistuotteita koskevien neuvotteluiden ja tarjousten osalta niihin pankkeihin nähden, jotka eivät ole osallistuneet kyseiseen koordinoimiseen, minkä komissio totesi aivan oikein riidanalaisen päätöksen 201–204 perustelukappaleessa.
- 71 Edellä esitetystä seuraa, että tarjousten koordinoimisella jeni-Libor-paneelissa on merkitystä edellä 60 kohdassa tarkoitettujen sopimusten mukaisten maksujen kannalta sekä, kun kyse on niiden vaihtuvakorkoisesta osasta, että ,kun kyse on niiden kiinteäkorkoisesta osasta.
- 72 On todettava, että tällaisella tarjousten koordinoimisella jeni-Libor-paneelissa, kun sillä pyritään vaikuttamaan kyseessä olevien pankkien maksettavana olevien tai niille maksettavien maksujen suuruuteen, on selvästi kilpailua rajoittava tavoite.
- 73 Koska jokaiseen kuudesta kyseessä olevasta kilpailusääntöjen rikkomisesta sisältyy tarjousten koordinoiminen jeni-Libor-paneelissa, jolla voidaan perustella komission toteamusta, jonka mukaan rikkomisen tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen, ei ole tarpeen tutkia, voidaanko toisella kyseisille rikkomisille yhteisellä menettelytavalla eli luottamuksellisten tietojen vaihtamisella perustella tällaista toteamusta.
- 74 Vakiintuneesta oikeuskäytännöstä nimittäin ilmenee, että kun päätöksen tietyillä perusteluilla voidaan yksin perustella päätös oikeudellisesti riittävästi, virheet, jotka saattaisivat rasittaa päätöksen muita perusteluita, eivät missään tapauksessa vaikuta sen päätösosaan (ks. vastaavasti ja analogisesti tuomio 12.7.2001, komissio ja Ranska v. TF1, C-302/99 P ja C-308/99 P, EU:C:2001:408, 27 kohta ja tuomio 12.12.2006, SELEX Sistemi Integrati v. komissio, T-155/04, EU:T:2006:387, 47 kohta).
- 75 Joka tapauksessa on niin, että kun otetaan huomioon jeni-Libor-korkotason merkittävä vaikutus edellä 60 kohdassa tarkoitettujen sopimusten sekä vaihtuvakorkoisen osan että kiinteäkorkoisen osan mukaisten maksujen määrään, on todettava, että pelkkä tietojen välittäminen jeni-Libor-paneelin jäsenpankin tulevista tarjouksista oli omiaan antamaan edun kyseessä oleville pankeille etäännyttämällä niitä normaalilta kilpailulta jenimääraisten korkojohdannaistuotteiden markkinoilla sillä tavoin, että tämän tietojenvaihdon voidaan edellä 49–52 kohdassa mainitun oikeuskäytännön

mukaisesti katsoa olevan rajoitus, jonka tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen SEUT 101 artiklan 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla. Sama päättely pätee toimintatapaan, joka koskee luottamuksellisten tietojen vaihtamista tulevista eurojeni-Tiboriin liittyvistä tarjouksista ja jonka komissio totesi pelkästään Citin/UBS:n rikkomisen yhteydessä.

- 76 Kun edellä esitetty otetaan huomioon, on todettava, ettei komissio tehnyt oikeudellista virhettä tai arviointivirhettä, kun se totesi, että kaikki kuusi kyseessä olevaa kilpailusääntöjen rikkomista olivat rajoituksia, joiden tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen.
- 77 Tätä päätelmää ei voida kumota erinäisillä kantajien esittämillä väitteillä.
- 78 Tämä pätee ensinnäkin siihen, että kantajat kiistävät riidanalaisten menettelytapojen olevan kilpailun kannalta haitallisia.
- 79 Ensimmäiseksi kantajat väittävät virheellisesti, etteivät pankit kilpaile keskenään jenimääräisten korkojohdannaist tuotteiden markkinoilla. Koska sopimusten tekeminen kyseisillä markkinoilla edellyttää neuvottelemista kyseisistä tuotteista ja erityisesti sovellettavasta kiinteämääräisestä korosta, näillä markkinoilla toimivat eri pankit kilpailevat väistämättä keskenään näiden tuotteiden tarjonnan osalta.
- 80 Toiseksi tämän seurauksena ei voida hyväksyä myöskään kantajien väitettä, jonka mukaan se, että kyseessä olevat pankit voivat tarjota parempia ehtoja kuin niiden kilpailijat, ja se, että menettelytavan katsotaan olevan rajoitus, jonka tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen, ovat keskenään ristiriidassa. Tämä mahdollisuus pikemminkin ilmentää kilpailun muuttumista jenimääräisten korkojohdannaist tuotteiden markkinoilla yhdenmukaistamiseen osallistuneiden pankkien eduksi.
- 81 Kolmanneksi merkitystä ei ole sillä, että kantajat korostavat, että pankit tekevät merkittävän määrän sopimuksia, joissa ne ovat vastakkaisissa asemassa. Yksi erityisesti voimassa olevien sopimusten jeni-Libor-korkojen manipuloinnin eduista on sen mahdollistaminen, että se heijastaa parhaalla mahdollisella tavalla kyseessä olevien pankkien etuja eli että se on korkea, jos ne ovat nettoluotonantajia, ja matala, jos ne ovat nettoluotonottajia.
- 82 Toiseksi kantajat väittävät, että niiden puolustautumisoikeuksia on loukattu, koska tiettyjä seikkoja, jotka ovat merkityksellisiä luonnehdittaessa toimintaa rajoituksiksi, joiden tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen, on otettu esiin ensimmäistä kertaa riidanalaisen päätöksen 200 perustelukappaleessa.
- 83 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan on tosiaan niin, että puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen edellyttää sitä, että asianomaisella yrityksellä on hallinnollisen menettelyn kuluessa ollut mahdollisuus tehdä hyödyllisellä tavalla tunnetuksi näkökantansa sitä vastaan esitettyjen tosiseikkojen ja olosuhteiden paikkansapitävyydestä ja merkityksellisyydestä sekä niistä asiakirjoista, jotka komissio on ottanut huomioon perustamissopimuksen rikkomista koskevan väitteensä tueksi (ks. tuomio 24.5.2012, MasterCard ym. v. komissio, T-111/08, EU:T:2012:260, 265 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 84 Asetuksen N:o 1/2003 27 artiklan 1 kohta kuvastaa tätä periaatetta siltä osin kuin siinä säädetään, että osapuolille on lähetettävä väitetiedoksianto, jossa on esitettävä selkeästi kaikki ne olennaiset seikat, joihin komissio menettelyn tässä vaiheessa perustaa näkemyksensä, jotta ne, joita asia koskee, voisivat tosiasiallisesti saada tiedon, mihin toimintaan komissio väittää niiden syyllistyneen, ja jotta ne pystyvät tehokkaasti puolustautumaan ennen kuin komissio tekee lopullisen päätöksen. Tämä edellytys täyttyy, jos lopullisessa päätöksessä ei aseteta asianomaisten henkilöiden vastuulle väitetiedoksiannossa tarkoitetuista rikkomisista poikkeavia rikkomisia ja jos siinä esitetään ainoastaan ne tosiseikat, joista asianomaisilla henkilöillä on ollut mahdollisuus esittää näkemyksensä (ks. tuomio 24.5.2012, MasterCard ym. v. komissio, T-111/08, EU:T:2012:260, 266 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

- 85 Tämä voidaan kuitenkin tehdä tiivistelmänomaisesti, eikä lopullisen päätöksen tarvitse välttämättä olla jäljennös väitetiedoksiannosta, koska väitetiedoksianto on ainoastaan valmisteluasiakirja, jossa esitetyt tosiseikkoja ja oikeudellisia seikkoja koskevat arviot ovat luonteeltaan pelkästään väliaikaisia. Komissio voi näin ollen täydentää väitetiedoksiantoa osapuolten antaman vastineen perusteella, jossa esitetyt argumentit osoittavat, että osapuolet ovat todella voineet käyttää puolustautumisoikeuksiaan. Komissio voi myös hallinnollisen menettelyn huomioon ottaen muuttaa ja täydentää, sekä tosiasiallisesti että oikeudellisesti, esittämiensä väitteiden tukena olevia perusteluja (ks. tuomio 24.5.2012, MasterCard ym. v. komissio, T-111/08, EU:T:2012:260, 267 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 86 Täydentävän väitetiedoksiannon tiedoksi antaminen niille, joita asia koskee, on näin ollen tarpeen ainoastaan siinä tapauksessa, että selvitysten tulokset ovat sellaisia, että komissio asettaa yritysten vastuulle uusia toimia tai muuttaa kiistettyjen kilpailusääntöjen rikkomisten todisteita merkittävällä tavalla (ks. tuomio 24.5.2012, MasterCard ym. v. komissio, T-111/08, EU:T:2012:260, 268 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 87 Lopuksi on todettava myös, että oikeuskäytännön mukaan puolustautumisoikeuksia on loukattu, jos on olemassa mahdollisuus, että komission säännöstenvastaisen toiminnan vuoksi sen toteuttama hallinnollinen menettely olisi saattanut johtaa erilaiseen tulokseen. Kantajana oleva yritys näyttää toteen, että tällainen loukkaaminen on tapahtunut, jos se voi osoittaa riittävällä tavalla ei, että komission päätöksellä olisi ollut toisenlainen sisältö, vaan, että se olisi voinut puolustautua paremmin, jos säännöstenvastaisuutta ei olisi tapahtunut, esimerkiksi siksi, että se olisi voinut käyttää puolustuksessaan asiakirjoja, joihin se ei saanut tutustua hallinnollisen menettelyn aikana (ks. tuomio 24.5.2012, MasterCard ym. v. komissio, T-111/08, EU:T:2012:260, 269 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 88 Nyt käsiteltävässä asiassa on yhtäältä todettava, ettei riidanalaisen päätöksen 200 perustelukappaleen sisältämä viittaus hintojen epäsuoraan vahvistamiseen ole kantajien väittämällä tavalla uusi. On totta, ettei väitetiedoksiannon 137 ja 175 kohtaa, joihin komissio viittaa, voida pitää hintojen epäsuoraa vahvistamista koskevan väitteen selvennyksenä, sillä niissä ainoastaan mainitaan SEUT 101 artiklan 1 kohdan soveltamista hallitsevat oikeudelliset periaatteet. Väitetiedoksiannon sanamuodosta kuitenkin ilmenee, että siinä esitetyt väitteet olivat olennaisilta osin samat kuin riidanalaisessa päätöksessä ja erityisesti sen 200 perustelukappaleessa esitetyt väitteet eli jeni-Liborin tason vaikutus tuleviin sopimuksiin sovellettavien korkojen tasoon (ks. erityisesti väitetiedoksiannon 157 kohta). Kantajat ovat näin ollen voineet esittää huomautuksensa tästä väitteestä hallinnollisen menettelyn aikana.
- 89 Toisaalta väitteestä, jonka mukaan riidanalaisen päätöksen 200 perustelukappaleessa esitetty viittaus siihen, että jeni-Liborin manipuloiminen merkitsisi myös SEUT 101 artiklan 1 kohdan a alakohdassa tarkoitettua kauppaehtojen vahvistamista, oli uusi, on huomautettava, että edellä 66–76 kohdassa mainituilla perusteilla tämän manipuloimisen vaikutukset johdannaistuotteista johtuvien maksujen tasoon ovat riittäviä oikeuttamaan komission esittämän luonnehdinnan, jonka mukaan rajoituksen tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen. Näin ollen ei voida katsoa, että se, ettei kantajilla ole väitteen mukaan ollut mahdollisuutta esittää huomautuksiaan väitteestä, joka koskee kauppaehtojen vahvistamista, olisi estänyt niitä toteuttamasta paremmin puolustustaan edellä 87 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä tarkoitettulla tavalla.
- 90 Kun kolmanneksi kyse on kantajien arvostelusta sitä kohtaan, että komissio on todennut ainoastaan UBS:n/DB:n rikkomisen osalta menettelytavan, jossa pankit tutkivat mahdollisuutta tehdä sopimuksia, joilla pyritään yhdenmukaistamaan niiden liiketaloudellisia intressejä johdannaistuotteiden alalla, ja harvoin tekevät tällaisia sopimuksia, riidanalaisen päätöksen 78 perustelukappaleen sanamuodosta ilmenee, että komissio mainitsi tämän menettelytavan ainoastaan keinona helpottaa tulevien tarjousten koordinoimista jeni-Libor-paneelissa. Koska tämä menettelytapa ei ole itsenäinen siihen koordinointiin nähden, jonka kilpailua rajoittava tarkoitus on osoitettu oikeudellisesti riittävällä tavalla, kantajien väitteiden tähän osaan ei ole tarpeen vastata.

91 Edellä esitetyn perusteella ensimmäinen kanneperuste on hylättävä.

2. Toinen kanneperuste, jonka mukaan SEUT 101 artiklan 1 kohdassa ja oikeuskäytännössä tarkoitettua "edesauttamisen" käsitettä on sovellettu virheellisesti

92 Kantajat katsovat, että komissio on todennut virheellisesti, että Icap oli edesauttanut kuutta kyseessä olevaa kilpailusääntöjen rikkomista. Sen jälkeen kun tuomio AC-Treuhand v. komissio (C-194/14 P, EU:C:2015:717) annettiin 22.10.2015, kantajat luopuivat osasta väitteitään, joten nyt käsiteltävä kanneperuste on tämän jälkeen jakautunut kolmeen osaan.

93 Toisen kanneperusteen ensimmäisessä osassa, joka ei koske Citin/RBS:n rikkomista vaan ainoastaan viittä muuta kyseessä olevaa kilpailusääntöjen rikkomista, kantaja väittävät, että Icapiin sovellettu edesauttamisen arviointiperuste on liian laaja, uusi ja sillä loukataan oikeusvarmuuden periaatetta. Tämän kanneperusteen toisessa osassa, joka koskee samaa viittä rikkomista, ne väittävät, että Icapin rooli ei täytä oikeuskäytännössä asetettuja edesauttamisen edellytyksiä. Tämän kanneperusteen kolmannessa osassa, joka koskee ainoastaan UBS:n/RBS:n vuoden 2007 rikkomista, Citin/UBS:n rikkomista ja Citin/DB:n rikkomista, kantajat kiistävät riidanalaisen päätöksen niiden perustelujen paikkansapitävyyden, joiden mukaan Icap käytti yhteyksiään useissa pankeissa vaikuttaakseen niiden tarjouksiin jeni-Libor-paneelissa.

94 Unionin yleinen tuomioistuin katsoo, että aluksi on analysoitava tämän kanneperusteen toista ja kolmatta osaa, koska ne koskevat lähinnä Icapin moitittujen toimintatapojen rikkomisluonnetta, ja tämän jälkeen tämän kanneperusteen ensimmäisen osan aiheita eli sitä, ettei todettu rikkomisluonne ole oikeusvarmuuden periaatteen mukainen.

a) Toinen osa, jonka mukaan komissio sovelsi virheellisesti oikeuskäytännön mukaisia edesauttamisen arviointiperusteita

95 Kantajat väittävät tässä osassa lähinnä, että toteamus, jonka mukaan Icapin toiminta kuului SEUT 101 artiklan soveltamisalaan, on virheellinen.

96 Komissio vaatii, että esillä oleva kanneperusteen osa hylätään.

97 On huomautettava, ettei mikään SEUT 101 artiklan 1 kohdan sanamuodossa osoita, että siinä asetettu kielto koskisi yksinomaan sellaisia sopimusten tai yhdenmukaistettujen menettelytapojen osapuolia, jotka toimivat niillä markkinoilla, joita ne koskevat (tuomio 22.10.2015, AC-Treuhand v. komissio, C-194/14 P, EU:C:2015:717, 27 kohta).

98 Lisäksi unionin tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan "sopimuksen" olemassaolo perustuu vähintään kahden sopimuspuolen yhteisen tahdon ilmaisuun eikä merkitystä sellaisenaan ole sillä, missä muodossa tämä tahdonilmaisu ilmenee (ks. tuomio 22.10.2015, AC-Treuhand v. komissio, C-194/14 P, EU:C:2015:717, 28 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

99 "Yhdenmukaistettujen menettelytapojen" käsitteen osalta unionin tuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenee, että SEUT 101 artiklan 1 kohdassa tämä käsite erotetaan erityisesti "sopimuksen" ja "yritysten yhteenliittymän päätöksen" käsitteestä pelkästään siten, että ne kattavat subjektiiviselta kannalta samankaltaisia yritysten välisen yhteistyön eri muotoja, jotka eroavat toisistaan ainoastaan voimakkuutensa ja ilmenemismuotojensa osalta (ks. tuomio 22.10.2015, AC-Treuhand v. komissio, C-194/14 P, EU:C:2015:717, 29 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

100 Kun kyse on kilpailun vastaisista sopimuksista ja yhdenmukaistetuista menettelytavoista, unionin tuomioistuimen oikeuskäytännöstä seuraa, että osoittaakseen yrityksen osallistuneen rikkomiseen ja sen vastuun kaikista sen sisältämistä eri osatekijöistä, komission on näytettävä toteen, että kyseinen

yritys aikoi omalla toiminnallaan myötävaikuttaa kaikkien osallistujien yhteisten päämäärien tavoittelemiseen ja että yritys tiesi muiden samaan päämäärään pyrkivien yritysten suunnittelemasta tai toteuttamasta konkreettisesta käyttäytymisestä tai että se saattoi kohtuudella ennakoida sen ja oli valmis hyväksymään siihen sisältyvän riskin (ks. tuomio 22.10.2015, AC-Treuhand v. komissio, C-194/14 P, EU:C:2015:717, 30 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

- 101 Tältä osin unionin tuomioistuin on todennut erityisesti, että passiiviset rikkomiseen osallistumistavat, kuten yrityksen osallistuminen kokouksiin, joiden aikana on tehty kilpailua rajoittavia sopimuksia, ilman että kyseinen yritys olisi selvästi vastustanut niitä, merkitsevät sellaista avunantoa, joka on omiaan saattamaan yrityksen vastuuseen SEUT 101 artiklan 1 kohdan puitteissa, koska kielletyn aloitteen hiljainen hyväksyminen ilman julkista irtisanoutumista sen sisällöstä tai sen ilmoittamista hallintoviranomaisille rohkaisee muita jatkamaan kilpailusääntöjen rikkomista ja vaarantaa sen paljastumisen (ks. tuomio 22.10.2015, AC-Treuhand v. komissio, C-194/14 P, EU:C:2015:717, 31 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 102 Vaikka unionin tuomioistuin on jo todennut, että SEUT 101 artiklan 1 kohdassa tarkoitettu ”sopimus” on sopimuspuolten yhteisen tahdon ilmaisu toimia markkinoilla tietyllä tavalla ja että perusteita, jotka koskevat yhteensovittamista ja yhteistyötä, jotka ovat samassa määräyksessä tarkoitettun ”yhdenmukaistetun menettelytavan” edellytyksiä, on tarkasteltava sellaisesta perustamissopimuksen kilpailua koskeville määräyksille ominaisesta näkökulmasta, jonka mukaan jokaisen talouden toimijan on itsenäisesti päätettävä toimintalinjasta, jota se aikoo noudattaa yhteismarkkinoilla, näistä toteamuksista ei ilmene, että sopimuksen ja yhdenmukaistetun menettelytavan käsitteet edellyttäisivät toimintavapauden vastavuoroista rajoittamista niillä markkinoilla, joilla kaikki osapuolet toimivat (tuomio 22.10.2015, AC-Treuhand v. komissio, C-194/14 P, EU:C:2015:717, 32 ja 33 kohta).
- 103 Unionin tuomioistuimen oikeuskäytännöstä ei voida myöskään päätellä, että SEUT 101 artiklan 1 kohta koskisi yksinomaan joko yrityksiä, jotka toimivat kilpailunrajoitusten kohteena olevilla markkinoilla taikka niitä edeltävillä tai niiden jälkeisillä markkinoilla tai niiden lähimarkkinoilla, tai yrityksiä, jotka rajoittavat toimintavapauttaan tietyillä markkinoilla sopimuksen tai yhdenmukaistetun menettelytavan nojalla. Unionin tuomioistuimen erittäin vakiintuneesta oikeuskäytännöstä seuraa, että SEUT 101 artiklan 1 kohdan tekstissä viitataan yleisesti kaikkiin sopimuksiin ja yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin, jotka joko horisontaalisissa tai vertikaalisissa suhteissa vääristävät kilpailua yhteismarkkinoilla, riippumatta niistä markkinoista, joilla osapuolet toimivat, ja siitä, että kyseessä olevien järjestelyjen ehdot koskevat ainoastaan yhden niistä liiketoimintaa (ks. tuomio 22.10.2015, AC-Treuhand v. komissio, C-194/14 P, EU:C:2015:717, 34 ja 35 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 104 On myös korostettava, että SEUT 101 artiklan 1 kohdan pääasiallinen tavoite on taata vääristymätön kilpailu sisämarkkinoilla ja sen tehokas vaikutus edellyttää, että yrityksen aktiivinen vaikuttaminen kilpailunrajoitukseen estetään, vaikka tämä vaikuttaminen ei koske niillä merkityksellisillä markkinoilla, joilla tämä rajoitus toteutetaan tai on tarkoitus toteuttaa, tapahtuvaa taloudellista toimintaa (ks. tuomio 22.10.2015, AC-Treuhand v. komissio, C-194/14 P, EU:C:2015:717, 36 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 105 Nyt käsiteltävässä asiassa on aluksi korostettava, ettei komissio todennut Icapin ja UBS:n ja sittemmin Icapin ja Citin välisiä itsenäisiä rikkomisia, joilla olisi pyritty manipuloimaan pankkien tarjousten tasoa UBS:n ja sittemmin Citin etujen mukaisesti Icapin levittämien harhaanjohtavien tietojen avulla. Riidanalaisessa päätöksessä Icapin vastuu syntyy sen osallistuttua komission toteamiin kilpailua rajoittaviin toimintatapoihin, mitä komissio pitää edesauttamisena.
- 106 Komission riidanalaisessa päätöksessä esittämien perustelujen valossa on tutkittava, täyttääkö Icapin osallistuminen edellä 100 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä esitetyt arviointiperusteet, joiden toteutumisella pelkästään voidaan perustella sitä, että sen katsotaan olevan vastuussa kyseessä olevien pankkien toteuttamien rikkomisten nojalla.

107 Tältä osin on todettava, että kantajat kiistävät näiden edellytysten täyttymisen kolmen väitteen osalta, joiden mukaan komissio ei ole osoittanut ensinnäkään, että Icap tiesi kyseessä olevien pankkien yhteistoiminnasta kuuden kyseessä olevan rikkomisen osalta (ensimmäinen väite), toiseksi, että Icap halusi edesauttaa kyseessä olevien pankkien yhteiseen tavoitteeseen pääsemistä (toinen väite), ja kolmanneksi, että Icap edesauttoi kyseessä olevien pankkien yhteisten tavoitteiden saavuttamista (kolmas väite). Unionin yleinen tuomioistuin katsoo, että aluksi on tutkittava ensimmäinen väite, sen jälkeen kolmas väite ja lopuksi toinen väite.

1) Ensimmäinen väite, jonka mukaan sitä, että Icap tiesi kyseessä olevien pankkien välisestä salaisesta sopimuksesta joissakin kuudesta kyseessä olevasta rikkomisesta, ei ole osoitettu

108 Ensimmäisen väitteen yhteydessä kantajat katsovat, ettei komissio osoittanut oikeudellisesti riittävällä tavalla sitä, että Icap tiesi kyseessä olevien pankkien välisestä salaisesta sopimuksesta UBS:n/RBS:n rikkomisessa vuodelta 2007, UBS:n/RBS:n rikkomisessa vuodelta 2008, Citin/DB:n rikkomisessa ja Citin/UBS:n rikkomisessa, vaan mahdollisesti ainoastaan välittäjän yksipuolisista yrityksistä manipuloida jeni-Libor-korkoja.

109 Tämä väite koskee siis ainoastaan neljää kyseessä olevasta kuudesta kilpailusääntöjen rikkomisesta.

110 Kantajat väittävät, että lyhyet viestit, joita komissio käytti todisteina, saattoivat osoittaa ainoastaan, että kyseessä olevista pankeista yhden välittäjä oli tietoinen erään toisen pankin tulevista tarjouksista. Asiayhteydessä, jolle olivat ominaisia muun muassa kyseisten pankkien lailliset yhteydet, tästä ei voida päätellä, että Icap tiesi näiden pankkien yhteisestä tahdosta koordinoita tarjouksiaan jeni-Libor-paneelissa. Tämä koskee UBS:n/RBS:n rikkomista vuodelta 2007, UBS:n/RBS:n rikkomista vuodelta 2008, Citin/DB:n rikkomista ja Citin/UBS:n rikkomista.

111 Kantajat väittävät, että jenimääräisten korkojohdannaistuotteiden markkinoiden rakenne, johon liittyvät kyseessä olevien pankkien jatkuvat neuvottelut, voi selittää sen, että tietty pankki tiesi toisen pankin tarjousten suunnasta, ilman että se johtuisi tietojenvaihdosta. Kantajat katsovat tämän perusteella, että Icap saattoi kohtuudella arvioida, etteivät välittäjän tiedotteiden sisältämät viittaukset toisen pankin tulevaan kantaan olleet seurausta lainvastaisesta yhdenmukaistetusta menettelytavasta. Kantajat arvostelevat komissiota siitä, ettei se ottanut huomioon tätä todisteiden mahdollista tulkintaa sekä UBS:n/RBS:n rikkomisen vuodelta 2007 että UBS:n/RBS:n rikkomisen vuodelta 2008 osalta. Siitä, että komission mukaan UBS myönsi Icapin edesauttajan roolin sovintomenettelyä koskevassa pyynnössään, kantajat väittävät muun muassa, että sovittelupäätöksessä korostetaan nimenomaisesti, etteivät asianosaisten myöntämät tosiseikat voi osoittaa minkäänlaista Icapin vastuuta. Citin/DB:n rikkomisen ja Citin/UBS:n rikkomisen osalta kantajat toistavat, etteivät esitetyt seikat osoita kyseessä olevien pankkien salaisen sopimuksen olemassaoloa todetun rikkomisajanjakson aikana.

112 Komissio väittää, että riidanalaisen päätöksen 214–221 perustelukappaleessa osoitetaan oikeudellisesti riittävällä tavalla, että Icap oli tai sen olisi pitänyt olla tietoinen siitä, että sen toiminta edesauttoi kilpailua rajoittavia rikkomisia. Kuudesta kyseessä olevasta rikkomisesta jokaisen osalta UBS ja sittemmin Citi ilmoitti Icapille sen jeni-Libor-paneelin toisen pankin henkilöiden, jonka kanssa niillä oli kilpailua rajoittavia yhteyksiä. Tämä päti sekä UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2007 että UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2008. Viimeksi mainituista rikkomisista komissio huomauttaa, että todiste siitä, että Icap tiesi kyseessä olevien pankkien salaisesta sopimuksesta, perustuu myös siihen, että UBS myönsi sovittelupyynnössään Icapin edesauttajan roolin, mikä mainitaan riidanalaisen päätöksen 115 ja 126 perustelukappaleessa ja mitä kantajat eivät ole kyseenalaistaneet. Komissio viittaa myös siihen, että Icap tuntee jenimääräisten korkojohdannaistuotteiden markkinat ja toimii päävälittäjänä näillä markkinoilla, korostaakseen sitä, ettei tämän salaisen sopimuksen kilpailua rajoittavaa luonnetta voida jättää huomiotta. Citin/DB:n rikkomisen ja Citin/UBS:n rikkomisen osalta

komissio huomauttaa, etteivät kantajat kiistä sitä, että Icap tiesi kyseisten pankkien välisestä salaisesta sopimuksesta, vaan riitauttavat ainoastaan sen keston. Se muistuttaa tältä osin, että rikkomisen alkamispäivä on salaisen sopimuksen tekopäivä eikä sen täytäntöönpanopäivä.

- 113 Tältä osin on todettava, että edellä 100 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaisesti komission asiana oli osoittaa, että Icap oli tietoinen kunkin kyseessä olevan pankin suunnittelemasta tai toteuttamasta toimintatavasta tai saattoi kohtuudella ennustaa sen.
- 114 On muistutettava lisäksi, että kilpailuoikeuden alalla silloin, kun kyse on kilpailusääntöjen rikkomista koskevasta oikeudenkäynnistä, komission on näytettävä toteamansa rikkomisen toteen ja sen on esitettävä oikeudellisesti riittävä näyttö siitä, että tämän rikkomisen perustana olevat tosiseikat ovat olemassa (ks. tuomio 22.11.2012, E.ON Energie v. komissio, C-89/11 P, EU:C:2012:738, 71 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 115 SEUT 101 artiklan 1 kohdan rikkomisen olemassaolon osoittamiseksi komission on esitettävä painavia, täsmällisiä ja yhtäpitäviä todisteita. Kaikkien komission esittämien todisteiden ei kuitenkaan tarvitse välttämättä täyttää näitä edellytyksiä suhteessa rikkomisen kuhunkin osatekijään. Riittää, että eri seikat, joihin komissio on vedonnut, täyttävät kokonaisvaltaisesti tarkasteltuina kyseisen vaatimuksen (ks. tuomio 1.7.2010, Knauf Gips v. komissio, C-407/08 P, EU:C:2010:389, 47 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 116 Lisäksi on niin, että jos tuomioistuin on epätietoinen, ratkaisu on tehtävä sen yrityksen hyväksi, jolle rikkomisen toteamista koskeva päätös on osoitettu. Syyttömyysolettaman periaate on nimittäin unionin oikeuden yleinen periaate, joka nykyään mainitaan Euroopan unionin perusoikeuskirjan 48 artiklan 1 kohdassa (ks. tuomio 22.11.2012, E.ON Energie v. komissio, C-89/11 P, EU:C:2012:738, 72 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 117 Unionin tuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenee, että syyttömyysolettaman periaatetta sovelletaan yrityksiä koskevien kilpailusääntöjen rikkomiseen liittyviin menettelyihin, jotka voivat johtaa sakkojen tai uhkasakkojen määräämiseen (ks. tuomio 22.11.2012, E.ON Energie v. komissio, C-89/11 P, EU:C:2012:738, 73 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 118 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan asiakirjan näyttöarvoa arvioitaessa on ensiksi tutkittava sen sisältämän tiedon todennäköisyys ja otettava huomioon erityisesti asiakirjan alkuperä, sen laatimisolosuhteet ja vastaanottaja sekä pohdittava, vaikuttaako se sisällöltään järkeenkäyvältä ja luotettavalta (ks. tuomio 14.4.2011, Visa Europe ja Visa International Service v. komissio, T-461/07, EU:T:2011:181, 182 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 119 Näiden seikkojen valossa on arvioitava, osoittiko komissio kunkin neljän kyseessä olevan rikkomisen osalta oikeudellisesti riittävällä tavalla, että Icap tiesi tai saattoi kohtuudella ennustaa, että UBS ja Citi eivät esittäneet sille pyyntöjä yksinomaan omassa intressissään vaan kyseisten pankkien salaisen sopimuksen perusteella.
- 120 Tältä osin on todettava, että vaikka edellä 100 kohdassa mainitusta oikeuskäytännöstä ilmenee, että komissiolla oli oikeus osoittaa vaihtoehtoisesti yhtäältä, että Icap oli tietoinen toisen kyseessä olevan pankin osallistumisesta kuhunkin neljästä kyseessä olevasta rikkomisesta, tai toisaalta, että Icap saattoi kohtuudella ennustaa tällaisen osallistumisen, tätä toista vaihtoehtoa on tutkittava ottaen huomioon se asiayhteys, jossa UBS:n, sittemmin Citin, ja Icapin tietojenvaihto tapahtui.
- 121 Kuten kantajat korostavat, UBS:n ja sittemmin Citin Icapille osoittamat pyynnöt, jotka koskivat jeni-Libori-korkojen manipuloinnista, eivät sellaisinaan osoittaneet aiempaa yhteensovittamista toisen pankin kanssa. Toinen pankki saattoi perustellusti tulkita, että tällaisen pyynnön oli tehnyt UBS,

sittemmin Citi, kyseisten korkojen manipuloimiseksi pelkästään omassa intressissään. On todettava, että tämän vuoksi komission on vaikeampaa osoittaa, että Icapin olisi kohtuudella pitänyt päätellä UBS:n, sittemmin Citin, pyynnöistä, että ne olivat osa toisen pankin kanssa tehtyä salaista sopimusta.

i) Komission todisteet siitä, että Icap tiesi RBS:n roolista UBS:n/RBS:n rikkomisessa vuodelta 2007

- 122 Tosiseikat, joihin komissio tukeutui todetessaan Icapin syyllistyneen kilpailusääntöjen rikkomiseen, esitetään, kun kyse on UBS:n/RBS:n rikkomisesta vuodelta 2007, riidanalaisen päätöksen 5.3.2 perustelukappaleessa.
- 123 Komissio tukeutui ensiksi tuolloin UBS:n välittäjänä toimineen H:n ja Icapin henkilöstöön kuuluvan R:n 14.8.2007 käymän keskustelun (jäljempänä 14.8.2007 käyty keskustelu) sisältämään viittaukseen siihen, että ”RBS ja UBS aikovat korottaa kuuden kuukauden aikana”, katsoessaan, että tästä keskustelusta lähtien ”Icap tiesi tai ainakin sen olisi pitänyt tietää, että [UBS] koordinoi tulevia jeni-Libor-korkotarjouksia RBS:n kanssa ja UBS:lle tämän keskustelun jälkeen annetulla avulla helpotettiin tai saatettiin helpottaa UBS:n ja RBS:n välisiä kilpailua rajoittavia käytäntöjä” (riidanalaisen päätöksen 106 perustelukappale).
- 124 Toiseksi komissio korosti H:n ja R:n tai viimeksi mainitun ja muiden Icapin henkilöstöön kuuluvien henkilöiden välisiä eri keskusteluja, joita käytiin 15.8. ja 1.11.2007, osoittaakseen Icapin roolin jeni-Libor-korkojen manipuloimisessa (riidanalaisen päätöksen 107–114 perustelukappale).
- 125 Kolmanneksi komissio viittasi siihen, että UBS myönsi sovittelupyynnössään Icapin palvelujen käyttämisen tiettyjen jeni-Libor-paneeliin kuuluvien pankkien tuleviin jeni-Libor-korkotarjouksiin vaikuttamiseksi. Komissio katsoi, ettei RBS ollut tietoinen Icapin roolista (riidanalaisen päätöksen 115 perustelukappale).
- 126 Riidanalaisessa päätöksessä mainitaan siis ainoastaan kaksi todistetta, joilla mahdollisesti voidaan osoittaa Icapin tienneen RBS:n osallistumisesta UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2007, eli yhtäältä 14.8.2007 käyty keskustelu ja toisaalta UBS:n sovittelupyynnössään esittämät ilmoitukset. Asianosaisten kesken on riidatonta, ettei Icapin ja RBS:n välisessä yhteydenpidossa 14.8.2007 jälkeen mainittu lainkaan RBS:ää.
- 127 Kun kyse on UBS:n sovittelupyynnössään esittämistä ilmoituksista, sovittelupyynnöstä ei ilmene, että UBS myöntäisi tiedottaneensa Icapille RBS:n osallistumisesta UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2007, vaan UBS ainoastaan korostaa käyttäneensä Icapin palveluja.
- 128 Tästä seuraa, että ainoa todiste, jolla voidaan osoittaa Icapin tienneen RBS:n roolista UBS:n/RBS:n rikkomisessa vuodelta 2007, on 14.8.2007 käydyn keskustelun osa, jossa H ilmoitti R:lle, että ”RBS ja UBS aikovat korottaa kuuden kuukauden aikana”. Riidanalaisen päätöksen 106 perustelukappaleessa komissio tulkitsi tämän lauseen tarkoittavan sitä, että tuolloin UBS:n välittäjänä toiminut H oli ilmoittanut Icapin henkilöstöön kuuluvalla R:lle käynnissä olevista tulevia jeni-Libor-korkotarjouksia koskevista keskusteluistaan RBS:n kanssa.
- 129 Asianosaisia pyydettiin prosessinjohtotoimina esittämään kantansa tämän lauseen tulkinnasta, kun huomioon otetaan keskustelun jatko: ”[Icap:] hyvä, se olisi hyödyllistä:);[UBS:] will tekee minulle palveluksen; [Icap:] niin hänen [pitääkin]”, sekä täsmentämään, tarkoitettiinko sanalla ”will” RBS:n henkilöstöön kuuluvaa henkilöä. Ilmeni, että kyseinen keskustelu koski RBS:n välittäjää W.H:ta, jonka keskustelut H:n kanssa otettiin huomioon todettaessa UBS:n/RBS:n rikkomista vuodelta 2007.

- 130 Tästä on pääteltävä, että tämän keskustelun jälkeen tuolloin UBS:n välittäjänä toiminut H oli ilmoittanut Icapin henkilöstöön kuuluvalle R:lle sopineensa RBS:n välittäjän W.H:n kanssa korkoihin, joiden maturiteetti on kuusi kuukautta, liittyvien tarjoustensa korottamisesta. Koska tämä todiste muodostuu keskustelusta, johon R osallistui välittömästi, ja kun otetaan huomioon sen sisältö, sen on edellä 118 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaisesti katsottava olevan todistusvoimaltaan vahva.
- 131 Näissä olosuhteissa pelkällä 14.8.2007 käydyllä keskustelulla voidaan osoittaa, että Icap tiesi RBS:n roolista UBS:n/RBS:n rikkomisessa vuodelta 2007.
- 132 Näin ollen ensimmäinen väite on hylättävä siltä osin kuin se koskee UBS:n/RBS:n rikkomista vuodelta 2007.

ii) Komission todisteet siitä, että Icap tiesi RBS:n roolista UBS:n/RBS:n rikkomisessa vuodelta 2008

- 133 Riidanalaisen päätöksen 5.3.3 perustelukappaleessa, jonka otsikko on ”Se, että Icap edesauttoi UBS:n/RBS:n rikkomista vuodelta 2008”, komissio viittasi ensimmäiseksi 28.8.2008 käytyyn keskusteluun, jossa tuolloin UBS:n välittäjänä toiminut H oli paljastanut Icapin henkilöstöön kuuluvalle R:lle RBS:n jeni-Libor-paneelille tekemien tarjousten suunnan eli ”kautta linjan matalat” tarjoukset (jäljempänä 28.8.2008 käyty keskustelu) (riidanalaisen päätöksen 116 perustelukappale).
- 134 Toiseksi komissio korosti H:n ja R:n tai viimeksi mainitun ja muiden Icapin henkilöstöön kuuluvien henkilöiden välisiä eri keskusteluja, joita käytiin 28.8. ja 3.11.2008, osoittaakseen Icapin roolin jeni-Libor-korkojen manipuloimisessa (riidanalaisen päätöksen 117–125 perustelukappale). Näiden todisteiden joukossa on 5.9.2008 lähetetty Icapin sisäinen sähköposti, jossa luki, että UBS:llä ja RBS:llä oli erityinen intressi jeni-Liborin, jonka maturiteetti on kolme kuukautta, matalaan tasoon.
- 135 Kolmanneksi komissio viittasi siihen, että UBS myönsi sovittelupyynnössään Icapin palvelujen käyttämisen vaikuttaakseen tuleviin jeni-Libor-paneelissa esitettäviin korkotarjouksiin. Komissio katsoi, ettei RBS ollut tietoinen Icapin roolista (riidanalaisen päätöksen 126 perustelukappale).
- 136 Riidanalaisessa päätöksessä mainitaan siis kolme todistetta, joilla mahdollisesti voidaan osoittaa Icapin tienneen RBS:n osallistumisesta UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2008, eli 28.8.2008 käyty keskustelu, 5.9.2008 lähetetty Icapin sisäinen sähköposti (ks. edellä 134 kohta) ja UBS:n sovittelupyynnössään esittämät ilmoitukset.
- 137 Ensimmäiseksi UBS:n sovittelupyynnössään esittämistä ilmoituksista on todettava, että myös tämän rikkomisen osalta tästä asiakirjasta ilmenee ainoastaan, että UBS myöntää käyttäneensä Icapin palveluja muttei totea ilmoittaneensa Icapille RBS:n osallistumisesta UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2008.
- 138 Toiseksi 28.8.2008 käydyistä keskustelusta komissio katsoi, että sen, että tuolloin UBS:n välittäjänä toiminut H oli maininnut, että RBS:n tarjoukset olisivat ”kautta linjan matalat”, olisi pitänyt johtaa siihen, että Icapin henkilöstöön kuuluva R päättelee, että UBS:n ja RBS:n välillä on yhteyksiä ja että tuosta hetkestä lähtien H:lle jeni-Libor-korkojen muuttamiseksi annettu apu oli tai saattoi olla apua UBS:n ja RBS:n välisille kilpailua rajoittaville toimintatavoille (riidanalaisen päätöksen 118 perustelukappale).
- 139 On todettava, ettei komission esiin nostama 28.8.2008 käydyin keskustelun osa ole niin yksiselitteinen, että Icapin olisi pitänyt väistämättä epäillä UBS:n saaneen luottamuksellisia tietoja RBS:n jeni-Libor-paneelissa esittämien tulevien tarjousten tasosta. Se voitiin tulkita myös H:n analyysiksi tai mielipiteeksi erään kilpailijansa todennäköisistä tulevista kannoista.

- 140 Komission esiin nostaman 28.8.2008 käydyn keskustelun osan merkitystä ei voida selventää tutkimalla sitä kyseisen keskustelun laajemmassa asiayhteydessä. Vaikka siitä ilmenee UBS:n ja Icapin yhteinen tahto muuttaa jeni-Libor-koron normaalia vahvistamistapaa, mitään lisätodistetta ei ole toimitettu mahdollisesta RBS:n osallistumisesta UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2008.
- 141 Näin ollen pelkällä tällä todisteella ei voida osoittaa, että Icap tiesi RBS:n roolista UBS:n/RBS:n rikkomisessa vuodelta 2008. On kuitenkin tutkittava, voiko se muiden todisteiden kanssa muodostaa edellä 115 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä tarkoitetun aihetodisteiden joukon.
- 142 Kolmanneksi kahden Icapin henkilöstöön kuuluvan henkilön välisessä sähköpostissa lukee, että ”UBS:llä ja RBS:llä on erityinen intressi siihen, että jeni-Liborin, jonka maturiteetti on kolme kuukautta, taso on matala” (riidanalaisen päätöksen 121 perustelukappale). On todettava, että komission suosima tulkinta eli se, jonka mukaan tämä sähköposti ilmentää sitä, että Icap tiesi RBS:n ja UBS:n välisestä rikkomisesta, ei ole ainoa mahdollinen tulkinta. Koska Icap on tehtäviensä puolesta jatkuvasti yhteydessä kyseessä oleviin pankkeihin, ei ole suljettu pois, että se muodostaa oman mielipiteensä kunkin jenimääräisten korkojohdannaistuotteiden markkinoilla toimivan pankin intresseistä. Tämän vaihtoehdoisen tulkinnan todennäköisyyttä voi vahvistaa komission käyttämän lainauksen lyhyys, jonka kantajat tuovat esiin, koska sähköpostin täsmällinen sanamuoto eli ”mielestäni UBS:llä ja RBS:llä on ilmeinen intressi siihen, että [korkotaso] on matala” ilmentää pikemminkin henkilökohtaista mielipidettä.
- 143 On todettava, ettei näitä kahta todistetta voida pitää edellä 115 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä tarkoitettuina painavina, täsmällisinä ja yhtäpitävinä todisteina. Päinvastoin niiden sanamuotojen moniselitteisyys pitää väistämättä sisällään epäilyksen siitä, tiesikö Icap RBS:n roolista UBS:n/RBS:n rikkomisessa vuodelta 2008, minkä on edellä 116 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaisesti koiduttava sen eduksi.
- 144 Lisäksi edellä 121 kohdassa esitetyillä perusteilla ei voida todeta, että Icapin olisi pitänyt päätellä, että UBS:n pyynnöt kuuluivat toisen pankin kanssa tehdyn salaisen sopimuksen täytäntöönpanoon, koska H saattoi esittää tällaisia pyyntöjä pelkästään UBS:n intressissä.
- 145 Edellä esitetyn perusteella ensimmäinen väite on hyväksyttävä siltä osin kuin se koskee UBS:n/RBS:n rikkomista vuodelta 2008 ja riidanalaisen päätöksen 1 artiklan b alakohta on kumottava siltä osin kuin siinä todetaan Icapin osallistuneen tähän rikkomiseen.

iii) Komission todisteet siitä, että Icap tiesi DB:n ja UBS:n roolista Citin/DB:n ja Citin/UBS:n rikkomisissa

- 146 Riidanalaisen päätöksen 5.3.6 perustelukappaleessa, jonka otsikko on ”Se, että Icap edesauttoi Citin/DB:n rikkomista”, komissio tukeutui viittaukseen tuolloin Citin välittäjänä toimineen H:n ja Icapin henkilöstöön kuuluvan R:n välillä 7.4.2010 käytyyn keskusteluun, joka koski Citin, UBS:n ja DB:n jeni-Libor-paneelissa esittämien tarjousten tulevaa yhteen sovitettua alentamista kesäkuun 2010 jälkeen (jäljempänä 7.4.2010 käyty keskustelu). Komissio nosti esiin myös kaksi H:n R:lle 18.5.2010 esittämää pyyntöä, joista yksi koski matalaa korkoa, jonka maturiteetti on yksi vuosi, ja toinen yleisesti jeni-Libor-koron matalaa tasoa kesäkuun loppuun saakka, sekä 23.5.2010 esitetyn pyynnön, joka koski jeni-Libor-koron, jonka maturiteetti on yksi vuosi, matalaa tasoa ja koron, jonka maturiteetti on kolme vuotta, korkeaa tasoa (riidanalaisen päätöksen 155 perustelukappale).
- 147 Lisäksi komissio tukeutui Icapin henkilöstöön kuuluvien R:n ja G:n väliseen yhteydenpitoon, joka koskee edellä 15 kohdassa tarkoitetun koosteen muokkaamista 1.6.2010 (riidanalaisen päätöksen 157 perustelukappale), sekä 2.6.2010 käytyyn keskusteluun, jossa R ilmoittaa Tuolloin Citin välittäjänä toimineelle H:lle, että G on toteuttanut toivotut muutokset (riidanalaisen päätöksen 156 perustelukappale).

- 148 Riidanalaisessa päätöksessä mainitaan 7.6.2010 käyty keskustelu, jossa tuolloin Citin välittäjänä toiminut H pyysi Icapin henkilöstöön kuuluvalta R:ltä matalia korkoja kyseiselle kuukaudelle (riidanalaisen päätöksen 158 perustelukappale) (jäljempänä 7.6.2010 käyty keskustelu). On korostettava, että tässä keskustelussa Icap viittaa selvästi Citin, DB:n ja UBS:n välisen salaisen sopimuksen olemassaoloon.
- 149 Riidanalaisen päätöksen 5.3.7 perustelukappaleessa, jonka otsikkona on ”Se, että Icap edesauttoi Citin/UBS:n rikkomista”, komissio tukeutui yksinomaan edellä 146 ja 147 kohdassa tarkoitettuihin seikkoihin (riidanalaisen päätöksen 161–163 perustelukappale), eikä 7.6.2010 käytyä keskustelua esitetty todisteena tämän rikkomisen osalta.
- 150 Ensimmäiseksi on todettava, että keskeinen seikka, jolle sen, että Icap tiesi DB:n ja UBS:n roolista Citin/DB:n ja Citin/UBS:n rikkomisissa, toteen näyttäminen perustuu, on 7.4.2010 käydyn keskustelun sisältö.
- 151 Ensimmäiseksi on todettava, että tämän keskustelun aikana tuolloin Citin välittäjänä toiminut H totesi Icapin henkilöstöön kuuluvalle R:lle selväsanaisesti tehneensä sopimuksen DB:n ja RBS:n välittäjän kanssa, jotta Citin, UBS:n ja DB:n jeni-Libor-paneelissa tarjoamat korot laskisivat kesäkuun 2010 jälkeen.
- 152 Toiseksi on korostettava, etteivät kantajat kiistä 7.4.2010 käydyn keskustelun kilpailua rajoittavaa luonnetta vaan sen näyttöarvon Citin/UBS:n ja Citin/DB:n rikkomisten osalta, koska komissio katsoi näiden rikkomisten päättyneen 2.6. ja 7.6.2010 eli ennen 7.4.2010 käydyssä keskustelussa suunniteltua korkojen laskua, joka koski kesäkuun 2010 jälkeistä aikaa.
- 153 Vaikka on totta, kuten komissio korostaa, että 7.4.2010 käyty keskustelu riittää osoittamaan, että Icap tiesi yhteistoiminnasta jeni-Libor-korkojen muokkaamiseksi ja näin ollen Citin, DB:n ja UBS:n välisen kilpailusääntöjen vastaisen menettelytavan olemassaolosta, on kuitenkin myös niin, että kyseinen menettely koski eri ajanjaksoa kuin se, jolloin komissio katsoi Citin/DB:n ja Citin/UBS:n rikkomisten, joita Icapin on moitittu edesauttaneen, tapahtuneen.
- 154 Oikeuskäytännön mukaan kilpailusääntöjen rikkomisen keston määrittäminen on oleellinen ja erottamaton osa kilpailusääntöjen rikkomisen toteamista (tuomio 16.11.2006, *Peróxidos Orgánicos v. komissio*, T-120/04, EU:T:2006:350, 21 kohta).
- 155 Näin ollen tästä on pääteltävä, että 7.4.2010 käyty keskustelu koski eri rikkomista kuin Citin/DB:n ja Citin/UBS:n rikkomiset, joita Icapin on moitittu edesauttaneen, eikä sillä voida sellaisenaan osoittaa Icapin tienneen viimeksi mainituista rikkomisista.
- 156 Kun toiseksi kyse on muista riidanalaisessa päätöksessä esitetyistä todisteista, Citin/DB:n ja Citin/UBS:n rikkomiset on erotettava toisistaan.
- 157 Citin/DB:n rikkomisesta on todettava, että koska komissio vetoaa todisteena 7.6.2010 käytyyn keskusteluun, jossa Icap itse viittaa Citin, UBS:n ja DB:n yhdenmukaistettuun toimenpiteeseen, tästä seuraa väistämättä, että Icapin tieto Citin ja DB:n välisestä salaisesta sopimuksesta on osoitettu oikeudellisesti riittävällä tavalla.
- 158 Citin/UBS:n rikkomisesta on todettava, että komissio vahvisti sen loppumispäiväksi 2.6.2010 eikä näin ollen vetoa todisteena 7.6.2010 käytyyn keskusteluun.
- 159 Tästä voidaan päätellä, että Citin/UBS:n rikkomisen osalta komissio ei esitä mitään todistetta, joka osoittaisi Icapin tienneen Citin ja UBS:n välisestä salaisesta sopimuksesta.

- 160 On kuitenkin tutkittava, olisiko Icapin, jolle ilmoitettiin 7.4.2010 käydyssä keskustelussa Citin, UBS:n ja DB:n tulevista yhdenmukaistetuista menettelytavoista, pitänyt edellä 100 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä tarkoitettulla tavalla ”kohtuudella ennakoida”, että tietty Citin sille 18.5.2010 esittämät pyynnöt liittyivät kyseisten pankkien salaisen sopimuksen täytäntöönpanoon.
- 161 Tältä osin on todettava, että 7.4.2010 käydyn keskustelun tarkastelu kokonaisuudessaan antaa sen vaikutelman, että Citin, UBS:n ja DB:n tavoitteena, sellaisena kuin se annettiin Icapille tiedoksi, oli tiettyjen jeni-Libor-korkojen laskeminen joulukuuhun saakka ja tämän jälkeen näiden korkojen, ja ainakin korkojen, joiden maturiteetti on kolme kuukautta, nouseminen.
- 162 On näin ollen tutkittava, olisiko Icapin pitänyt tiettyjen tuolloin Citin välittäjänä toimineen H:n Icapin henkilöstöön kuuluvalla R:lle esittämien pyyntöjen perusteella kohtuudella katsoa, että ne liittyivät 7.4.2010 käydyssä keskustelussa mainitun kyseisten pankkien välisen salaisen sopimuksen valmisteluun.
- 163 On todettava riidanalaisen päätöksen 161–163 perustelukappaleesta ilmenevän, että lukuun ottamatta viittausta korkeisiin maturiteettiltaan kolmen vuoden korkoihin tuolloin Citin välittäjänä toimineen H:n Icapille 18.5. ja 23.5.2010 osoittamilla pyynnöillä pyrittiin säilyttämään matalat korot. Icap saattoi näin ollen kohtuudella ennakoida, että huhtikuussa ja toukokuussa esitetyt pyynnöt, joilla pyrittiin jeni-Libor-korkojen alentamiseen tai pysyttämiseen ennallaan, liittyivät Citin, UBS:n ja DB:n välisen salaisen sopimuksen, josta se sai tietää 7.4.2010, valmisteluun.
- 164 Ensimmäinen väite on tämän vuoksi hylättävä, kun kyse on Citin/DB:n ja Citin/UBS:n rikkomisista.

2) Kolmas väite, jonka mukaan Icap ei edesauttanut kyseisten pankkien yhteisten tavoitteiden saavuttamista

- 165 Kolmannessa väitteessä kantajat väittävät, että toimintatapa, josta Icapia moititaan viiden kyseessä olevan rikkomisen yhteydessä, poikkeaa liikaa kyseisten pankkien osalta todetusta toimintatavasta, jotta edellä 100 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä tarkoitettujen yhteisten päämäärien olemassaolo voitaisiin todeta. Koska riidanalainen päätös, siltä osin kuin siinä todetaan Icapin osallistuneen UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2008, kumotaan edellä 133–145 kohdassa esitetyillä perusteilla, riittää, kun tätä väitettä tutkitaan suhteessa UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2007, UBS:n/DB:n rikkomiseen, Citin/DB:n rikkomiseen ja Citin/UBS:n rikkomiseen.
- 166 Kantajat arvioivat lähinnä, että kunkin edellä 165 kohdassa tarkoitettun neljän rikkomisen osalta on erotettava toisistaan yhtäältä kussakin rikkomisessa kyseessä olevan kahden pankin käyttäytyminen, joka koskee niiden omien tarjousten manipuloimista jeni-Libor-paneelissa, ja toisaalta menettelytapa, josta Icapia moititaan ja joka koskee muiden pankkien kyseisessä paneelissa esittämien tarjousten manipulointiyritystä. Kantajat muistuttavat lisäksi, että kussakin näistä rikkomisista toinen kyseessä olevista pankeista ei ollut tietoinen Icapin roolista.
- 167 Kantajat väittävät komission todenneen virheellisesti, että molemmat edellä 166 kohdassa mainitut menettelytavat kuuluivat samaan rikkomiseen. Viittaukset yhteiseen tavoitteeseen rajoittaa tai vääristää kilpailua jenimääräisten korkojohdannaistuotteiden markkinoilla tai muokata jeni-Liboria ovat kantajien mukaan epämääräisiä, virheellisiä ja perustelemattomia. Kantajat toteavat lisäksi sen, että H:ta lukuun ottamatta näihin kahteen toimintatapaan ei ole osallistunut samoja henkilöitä, olevan objektiivinen peruste katsoa, että ne ovat erillisiä tapahtumia. Kantajat katsovat myös, että kummassakin menettelytavassa on käytetty selvästi erilaisia menetelmiä, mikä estää niitä kuulumasta samaan rikkomiseen.

- 168 Lisäksi kantajat väittävät, että komissio sitoutui hallinnollisen menettelyn aikana pidetyssä kokouksessa olemaan tukeutumatta riidanalaisessa päätöksessä väitteeseen, jonka mukaan Icap on laajentanut kyseisten rikkomisten vaikutuksia. Vastauskirjelmässään kantajat arvostelevat komissiota siitä, ettei se laatinut tästä kokouksesta pöytäkirjaa, ja pyytävät komissiota toimittamaan unionin yleiselle tuomioistuimelle tätä kokousta varten valmisteleman muistiinpanot ja katsovat lähinnä, että tällaisen sitoumuksen noudattamatta jättäminen lähenee luottamuksensuojan periaatteen loukkaamista.
- 169 Komission mukaan tämä väite on hylättävä.
- 170 Ensinnäkin on todettava, että edellä 165 kohdassa tarkoitetun neljän rikkomisen osalta komissio moitti Icapia siitä, että se vaikutti erityisesti edellä 15 kohdassa tarkoitetun koosteen muokkaamisella tiettyjen jeni-Libor-paneelin jäsenpankkien korkotarjousten tasoon (ks. edellä 15 ja 16 kohta), eivätkä kantajat ole kiistäneet tämän toimintatavan olemassaoloa.
- 171 Toiseksi on ilmeistä, että Icapin moitittu menettelytapa ja menettelytapa, josta kyseessä olevia pankkeja moititaan, täydentävät toisiaan, koska jeni-Libor-korot lasketaan jeni-Libor-paneelin jäsenpankkien tarjousten perusteella. Näiden korkojen muuttamisen onnistumisen todennäköisyys olisi näin ollen ollut pienempi, jos edellä 165 kohdassa tarkoitetut neljä kilpailusääntöjen rikkomista olisivat perustuneet ainoastaan kussakin rikkomisessa kyseessä olevan kahden pankin tarjousten yhdenmukaistamiseen. Tästä seuraa, että Icapilla oli keskeinen rooli näiden rikkomisten täytäntöönpanossa, kun se vaikutti joihinkin kyseisen paneelin tarjouksista kyseessä olevien pankkien toivomalla tavalla.
- 172 Näin ollen komissio totesi oikeutetusti, että menettelytapa, josta Icapia moititaan, edesauttoi kussakin edellä 165 kohdassa tarkoitetusta neljästä rikkomisesta kyseessä olevien pankkien yhteisten tavoitteiden saavuttamista.
- 173 Tätä päätelmää ei saateta kyseenalaiseksi kantajien perusteluilla, jotka koskevat niiden perusteltua luottamusta siihen, ettei komissio vetoa riidanalaisessa päätöksessä siihen, että Icap vahvisti jeni-Libor-korkojen manipuloinnin vaikutuksia.
- 174 Tällaiset perustelut perustuvat sellaisten vakuutteluiden olemassaoloon, joita komission virkamiehet olisivat esittäneet Icapin edustajille väitetiedoksiannon antamisen jälkeen pidetyssä kokouksessa.
- 175 Ilman, että olisi tarpeen pohtia sitä, ovatko komission kokouksessa vapaamuotoisesti esitetyt vakuuttelut sellaisia, että kantajilla voi syntyä niihin perusteltu luottamus, on kuitenkin riittävää huomauttaa, että tällaiset perustelut perustuvat virheelliseen tosiseikkoja koskevaan olettamaan. Kantajien toimittamasta liitteestä C.1, joka koostuu niiden edustajien tässä kokouksessa tekemistä käsinkirjoitetuista muistiinpanoista, ilmenee, että komissio on antanut tällaisia vakuutteluja ainoastaan sakon laskennan osalta eikä rikkomisen olemassaolon myöntämisen osalta. Jokainen kolmesta muistiinpanokokoelmasta osoittaa nimittäin, että tätä kysymystä käsiteltiin keskusteltaessa sakon määrästä ja reaktiona väitetiedoksiannon 248 perustelukappaleessa, joka koski sakon laskentaa, käytettyihin sanamuotoihin.
- 176 Kolmas väite on näin ollen hylättävä ilman, että olisi tarpeen toteuttaa kantajien vaatimaa prosessinjohtotoimea.

3) Toinen väite, jonka mukaan Icapilla ei ollut aikomusta edesauttaa kyseisten pankkien yhteisten tavoitteiden saavuttamista

- 177 Toisessa väitteessä kantajat väittävät, ettei komissio ole osoittanut Icapin tahtoa edesauttaa viidessä rikkomisessa kyseessä olevien pankkien yhteisten tavoitteiden saavuttamista. Edellä 165 kohdassa esitetyillä perusteilla riittää, kun tätä väitettä tutkitaan suhteessa UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2007, UBS:n/DB:n rikkomiseen, Citin/DB:n rikkomiseen ja Citin/UBS:n rikkomiseen.
- 178 Todisteista ilmenee kantajien mukaan ainoastaan Icapin tahto täyttää sellaisen välittäjän toiveet, joka on erään sen välittäjistä ainoa asiakas. Kantajat väittävät, että komission väitteissä pyritään kyseenalaistamaan merkityksellisessä oikeuskäytännössä esitetty aikomuksen edellytys.
- 179 Komissio vaatii kyseisen väitteen hylkäämistä.
- 180 Koska yhtäältä neljän yhä kyseessä olevan rikkomisen osalta komissio katsoi oikeutetusti, että Icap tiesi kyseisten pankkien välisestä salaisesta sopimuksesta, ja koska toisaalta on todettu, että kyseessä olevien pankkien toiminta ja Icapin toiminta täydensivät paljolti toisiaan, tästä voidaan päätellä väistämättä sen aikomus edesauttaa kyseisten pankkien yhteisten tavoitteiden saavuttamista.
- 181 On nimittäin todettava, että kantajien väite perustuu sekaannukseen Icapin motiivien, jotka ovat voineet tosiasiasa muodostua toiveesta toteuttaa välittäjän pyynnöt, ja sen tietoisuuden välillä, että sen toiminnan tarkoituksena oli helpottaa jeni-Libor-korkotasojen manipuloimista vaikuttamalla jeni-Libor-paneelissa tehtyihin tarjouksiin rikkomiseen osallistuneiden pankkien toivomalla tavalla.
- 182 Toinen väite on näin ollen hylättävä.

b) Kolmas osa, jonka mukaan riidanalaisen päätöksen perustelukappaleet, jotka liittyvät siihen, että Icap käytti yhteyksiään vaikuttaakseen tiettyjen pankkien tarjouksiin, ovat virheellisiä

- 183 Tämän kanneperusteen kolmannessa osassa, joka koskee ainoastaan UBS:n/RBS:n vuoden 2007 rikkomista, Citin/UBS:n rikkomista ja Citin/DB:n rikkomista, kantajat kiistävät komission tulkinnan tietyistä Icapin keskusteluista asiakkaidensa kanssa. Yhtäältä komissio ei kantajien mukaan selitä, millä tavalla todisteina huomioon otettavat keskustelut ovat merkityksellisiä kyseessä olevien rikkomisten kannalta. Toisaalta komissio tulkitsi virheellisesti näitä keskusteluja, joista ei ilmene aikomusta manipuloida muiden jeni-Libor-paneeliin kuuluvien pankkien tarjouksia.
- 184 Komissio vaatii, että esillä oleva kanneperusteen osa hylätään.
- 185 UBS:n/RBS:n vuoden 2007 rikkomisen yhteydessä komissio toteaa riidanalaisen päätöksen 79 perustelukappaleen a alakohdassa, että 24.10.2007 Icap oli käyttänyt yhteyksiään yrittääkseen vaikuttaa erään paneeliin kuuluvan pankin toimintaan. Citin/UBS:n rikkomisen ja Citin/DB:n rikkomisen yhteydessä komissio totesi riidanalaisen päätöksen 83 perustelukappaleen a alakohdassa vastaavan menettelytavan 30.4.2010.
- 186 Nyt käsiteltävässä asiassa on riittävää korostaa yhtäältä, että riidanalaisen päätöksen 79 perustelukappaleen b alakohdasta ja 83 perustelukappaleen b alakohdasta ilmenee, ettei komissio todennut Icapin osallistumista näihin kolmeen rikkomiseen ainoastaan yhteyksiensä käyttämisen perusteella vaan käytti perusteena myös harhaanjohtavien tietojen toimittamista jeni-Libor-paneelin jäsenpankeille edellä 15 kohdassa tarkoitetun koosteen avulla, ja toisaalta, etteivät kantajat kiistä komission päättelyn tätä osaa.

187 Koska harhaanjohtavien tietojen toimittaminen voi sinällään osoittaa Icapin osallistumisen näihin kolmeen rikkomiseen, edellä 74 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaisesti kanneperusteen tämä osa on hylättävä vaikutuksettomana.

c) Kanneperusteen ensimmäinen osa, jonka mukaan oikeusvarmuuden periaatetta on loukattu

188 Tässä osassa kantajat väittävät, että Icapiin sovellettu edesauttamisen arviointiperuste on liian laaja ja uusi sekä sillä loukataan oikeusvarmuuden periaatetta. Icapin luokittelemista edesauttajaksi ei ole kantajien mukaan voitu kohtuudella johtaa 8.7.2008 annetusta tuomiosta AC-Treuhand v. komissio (T-99/04, EU:T:2008:256), ja se on näin ollen sekä oikeusvarmuusperiaatteen että nullum crimen, nulla poena sine lege -periaatteen vastainen.

189 Kantajat väittävät tältä osin, että edesauttajan käsite on uusi ja kehittymätön. Ne toteavat lisäksi, että Icapin tilanne eroaa selvästi AC-Treuhandin roolista sekä asiassa, jossa annettiin tuomio 8.7.2008, AC-Treuhand v. komissio (T-99/04, EU:T:2008:256), että asiassa, jossa annettiin tuomio 6.2.2014, AC-Treuhand v. komissio (T-27/10, EU:T:2014:59). AC-Treuhand teki salaisen sopimuksen mahdolliseksi, kun taas Icapia moitittiin ainoastaan toimimisesta salaisen sopimuksen puolesta tai sen edesauttamisesta. Tältä osin kantajat huomauttavat, että nyt käsiteltävässä asiassa kyseessä olevien pankkien välinen salainen sopimus olisi ollut olemassa, vaikka Icap ei olisi tehnyt mitään.

190 Kantajien mukaan horisontaalisen sopimuksen edesauttamisen sijasta Icapin rooli rajoittuu pikemminkin välittäjän kanssa toteutettuun vertikaaliseen rajoitukseen, joka ei itsessään rajoita eikä väärin kilpailua. Kantajat toteavat lisäksi, että viidessä kuudesta kyseessä olevasta kilpailusääntöjen rikkomisesta salaisen sopimuksen toisena osapuolena oleva pankki ei tiennyt Icapin mukanaolosta. Ne katsovat, että edesauttamisen käsitteen kaltaisen laajan arviointiperusteen soveltaminen aiheuttaa erityisen raskaita vaikutuksia yrityksille, jotka eivät ole sopimuksen osapuolia.

191 Komissio vaatii, että esillä oleva kanneperusteen osa hylätään.

192 Koska riidanalainen päätös – siltä osin kuin siinä todetaan Icapin osallistuneen UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2008 – kumotaan edellä 133–145 kohdassa esitetyillä perusteilla, riittää, kun kanneperusteen tätä osaa tutkitaan suhteessa UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2007, UBS:n/DB:n rikkomiseen, Citin/RBS:n rikkomiseen, Citin/DB:n rikkomiseen ja Citin/UBS:n rikkomiseen.

193 On muistutettava, että oikeusvarmuuden periaate edellyttää muun muassa, että lainsäädäntö on selvää ja täsmällistä ja että sen soveltamisen vaikutukset ovat ennakoitavissa, erityisesti, jos siitä aiheutuu yksityishenkilöille ja yrityksille epäedullisia vaikutuksia (ks. tuomio 17.12.2015, X-Steuerberatungsgesellschaft, C-342/14, EU:C:2015:827, 59 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

194 Rikosasiasassa oikeusvarmuuden periaate ilmenee erityisesti nullum crimen, nulla poena sine lege -periaatteessa, joka vahvistetaan perusoikeuskirjan 49 artiklan 1 kohdassa (ks. vastaavasti tuomio 3.6.2008, Intertanko ym., C-308/06, EU:C:2008:312, 70 kohta) ja joka edellyttää, että rikokset ja niistä määrättävät rangaistukset määritellään selkeästi laissa, ja tämä edellytys täyttyy, kun yksityinen oikeussubjekti voi tietää kyseessä olevan säännöksen tai määräyksen sanamuodon ja tarvittaessa tuomioistuinten siitä tekemän tulkinnan perusteella, mitkä toimet tai laiminlyönnit synnyttävät sen rikosoikeudellisen vastuun (ks. vastaavasti tuomio 22.10.2015, AC-Treuhand v. komissio, C-194/14 P, EU:C:2015:717, 40 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

195 Nullum crimen, nulla poena sine lege -periaatetta ei näin ollen voida tulkita siten, että siinä kiellettäisiin rikosoikeudellista vastuuta koskevien säännösten asteittainen selkeyttäminen tuomioistuinten tapauksesta toiseen suorittamalla tulkinnalla, sillä edellytyksellä, että tulkinnan tulos

on kohtuullisesti ennakoitavissa rikkomisten suorittamishetkellä, kun otetaan huomioon erityisesti oikeuskäytännössä tuolloin vahvistettu kyseisen oikeussäännön tulkinta (ks. tuomio 22.10.2015, AC-Treuhand v. komissio, C-194/14 P, EU:C:2015:717, 41 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

- 196 Ennakoitavuuden käsitteen sisältö riippuu suuresti kyseessä olevan säännösten sisällöstä, sen kattamasta alasta ja sen adressaattien lukumäärästä ja laadusta. Lain ennakoitavuuden vastaista ei ole se, että kyseessä olevan henkilön on käytettävä valistuneita neuvonantajia arvioidakseen tietyn teon mahdollisia seurauksia asian olosuhteisiin nähden järkevässä määrin. Tämä koskee erityisesti ammattilaisia, jotka ovat tottuneet harjoittamaan ammattiaan huolellisesti. Niinpä heidän voidaan edellyttää arvioivan toiminnan riskejä huolellisesti (ks. tuomio 22.10.2015, AC-Treuhand v. komissio, C-194/14 P, EU:C:2015:717, 42 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 197 Nyt käsiteltävässä asiassa on todettava, että Icapin olisi pitänyt olettaa, mahdollisesti käytettyään valistuneita neuvonantajia, että sen käyttäytymisen voidaan katsoa olevan ristiriidassa unionin oikeuden kilpailusääntöjen kanssa, kun otetaan huomioon erityisesti unionin tuomioistuimen oikeuskäytännöstä seuraava ”sopimuksen” käsitteen ja ”yhdenmukaistetun menettelytavan” käsitteen laaja merkitys.
- 198 Kun kyse on kantajan väitteistä, joilla pyritään vähättelemään Icapin roolia kyseessä olevissa kilpailusääntöjen rikkomisissa vertaamalla sitä AC-Treuhandin rooliin kartelleissa, joista oli kyse asiassa, jossa annettiin tuomio 8.7.2008, AC-Treuhand v. komissio (T-99/04, EU:T:2008:256), ja asiassa, jossa annettiin tuomio 6.2.2014, AC-Treuhand v. komissio (T-27/10, EU:T:2014:59), on päinvastoin korostettava tämän osallistumisen merkitystä tietyissä kyseessä olevista rikkomisista. Koska jeni-Libor-korot lasketaan paneelin jäsenten tarjousten perusteella, Icapin vaikuttaminen kyseisen paneelin jäsenten tarjouksiin edellä 15 kohdassa tarkoitetun koosteen avulla teki kyseisten korkojen manipuloinneista paljon laajempia kuin mitä ne olisivat, jos ne olisi laskettu ainoastaan kussakin rikkomisessa kyseessä olevan kahden pankin tarjousten perusteella.
- 199 Kanneperusteen ensimmäinen osa on näin ollen hylättävä.
- 200 Edellä esitetyn perusteella tämä kanneperuste on hyväksyttävä siltä osin kuin se koskee UBS:n/RBS:n rikkomista vuodelta 2008 ja hylättävä muilta osin.

3. Kolmas kanneperuste, jonka mukaan kyseessä olevien rikkomisten kesto on virheellinen

- 201 Kantajat arvostelevat komissiota siitä, ettei se ole esittänyt todisteita, joilla voitaisiin perustella kyseessä olevien rikkomisten keston valintaa. Komissio ei osoita, että Icapin osallistuminen kyseisiin rikkomisiin olisi kestänyt vastaavan ajan kuin kyseessä olevien pankkien ja että tämä osallistuminen olisi jatkunut keskeytyksettä niiden päivien välisenä aikana, joilta sillä mielestään oli todisteet. Erityisesti komission pitäisi osoittaa, että Icap oli jatkuvasti tietoinen kyseessä olevien pankkien kilpailusääntöjen vastaisesta toiminnasta koko kunkin rikkomisen osalta todetun ajanjakson ajan.
- 202 Tämä on kantajien mukaan varsinkin tärkeää sekä sen valossa, että korkotasot määritetään päivittäin, että sen valossa, että komissio myöntää, ettei Icap ollut tietoinen kaikista kyseessä olevien pankkien toteuttamista toimenpiteistä. Kantajat tuovat lisäksi esiin UBS:n, sittemmin Citin, yksipuolisten pyyntöjen sisällön erilaisuutta tai jopa ristiriitaisuutta korostaakseen, että Icapin oli järkevää katsoa, etteivät ne olleet osa kyseessä olevien pankkien kilpailusääntöjen vastaista menettelyä.
- 203 Komissio väittää, että riidanalaisessa päätöksessä esitetyt todisteet ovat merkityksellisiä sekä kyseessä olevien rikkomisten olemassaolon että niiden keston osalta. Niistä ilmenee säännöllinen yhteydenpito, jota käytiin satunnaisesti kyseessä olevien pankkien tarpeiden perusteella. Näin ollen olisi keinotekoisesti jakaa läheisesti toisiinsa liittyvät yhteydennotot muutaman päivän kestäviksi yksittäisiksi tapauksiksi pelkästään sillä perusteella, että jeni-Libor-korot määritetään päivittäin. Komissio viittaa

tältä osin riidanalaisen päätöksen 234 perustelukappaleen c kohdassa esitettyihin perusteisiin ja huomauttaa, että Icapin tarkoituksellinen liittyminen kyseessä olevien rikkomisten yhteisiin tavoitteisiin on näytetty toteen.

- 204 Komissio korostaa myös, että kunkin rikkomisen osalta kaikki kyseessä olevat pankit ovat myöntäneet saman keston kuin se, joka on todettu Icapin osalta, ja että kunkin rikkomisen osalta yksi kyseessä olevista pankeista on myöntänyt Icapin roolin. Tämän vuoksi väitteillä, joiden mukaan Icap olisi voinut ajatella kunkin rikkomisen päättyneen lyhyen aloitusjakson jälkeen, ei komission mukaan ole merkitystä.
- 205 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan SEUT 101 artiklan 1 kohdan rikkominen voi johtua paitsi yksittäisestä toimenpiteestä myös useista toimenpiteistä tai jopa jatkuvasta käyttäytymisestä, vaikka yksi tai useampi osatekijä tästä useiden toimenpiteiden sarjasta tai tästä jatkuvasta käyttäytymisestä voisi sellaisenaankin ja erikseen tarkasteltuna merkitä kyseisen määräyksen rikkomista. Kun eri toimenpiteet kuuluvat ”kokonaissuunnitelmaan”, koska niiden yhteisenä tavoitteena on kilpailun vääristäminen yhteismarkkinoilla, komissiolla on siis oikeus kohdistaa vastuu näistä toimenpiteistä sen mukaan, miten yritykset ovat osallistuneet kilpailusääntöjen rikkomiseen kokonaisuutena arvioiden (tuomio 24.6.2015, *Fresh Del Monte Produce v. komissio* ja *komissio v. Fresh Del Monte Produce*, C-293/13 P ja C-294/13 P, EU:C:2015:416, 156 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 206 Yritys, joka on osallistunut tällaiseen yhtenä kokonaisuutena pidettävään monitahoiseen kilpailusääntöjen rikkomiseen omalla käyttäytymisellään, joka kuuluu SEUT 101 artiklan 1 kohdassa tarkoitettun kilpailua rajoittavan sopimuksen tai yhdenmukaistetun menettelytavan käsitteen alaan ja jolla pyrittiin myötävaikuttamaan kilpailusääntöjen rikkomisen toteuttamiseen kokonaisuudessaan, voi siis olla vastuussa myös muiden yritysten käyttäytymisestä saman kilpailusääntöjen rikkomisen osalta koko siltä ajalta, jolloin se osallistui kyseiseen rikkomiseen. Näin on, kun on näytetty toteen, että kyseinen yritys aikoi omalla toiminnallaan myötävaikuttaa kaikkien osallistujien yhteisten päämäärien tavoittelemiseen ja että yritys tiesi muiden samoihin päämääriin pyrkivien yritysten suunnittelemasta tai toteuttamasta kilpailunvastaisesta käyttäytymisestä tai että se saattoi kohtuudella ennakoida sen ja oli valmis hyväksymään siihen sisältyvän riskin (tuomio 24.6.2015, *Fresh Del Monte Produce v. komissio* ja *komissio v. Fresh Del Monte Produce*, C-293/13 P ja C-294/13 P, EU:C:2015:416, 157 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 207 On siis mahdollista, että yritys on osallistunut välittömästi kaikkeen yhtenä kokonaisuutena pidettävän jatkettun kilpailusääntöjen rikkomisen muodostavaan kilpailunvastaiseen käyttäytymiseen, jolloin komissiolla on oikeus katsoa sen olevan vastuussa kaikesta tästä käyttäytymisestä ja näin ollen kyseisestä rikkomisesta kokonaisuudessaan. On myös mahdollista, että yritys on osallistunut välittömästi ainoastaan osaan yhtenä kokonaisuutena pidettävän jatkettun kilpailusääntöjen rikkomisen muodostavasta kilpailunvastaisesta käyttäytymisestä mutta että se on tiennyt kaikesta muusta samoihin päämääriin pyrkivien kartellin muiden osallistujien suunnittelemasta tai toteuttamasta kilpailunvastaisesta käyttäytymisestä tai että se saattoi kohtuudella ennakoida sen ja oli valmis hyväksymään siihen sisältyvän riskin. Myös tällaisessa tapauksessa komissiolla on oikeus katsoa tämän yrityksen olevan vastuussa kaikesta tällaisen rikkomisen muodostavasta kilpailunvastaisesta toiminnasta ja näin ollen kyseisestä rikkomisesta kokonaisuudessaan (tuomio 24.6.2015, *Fresh Del Monte Produce v. komissio* ja *komissio v. Fresh Del Monte Produce*, C-293/13 P ja C-294/13 P, EU:C:2015:416, 158 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 208 Jos yritys on sen sijaan osallistunut välittömästi yhteen tai useampaan yhtenä kokonaisuutena pidettävän jatkettun kilpailusääntöjen rikkomisen muodostavaan kilpailunvastaiseen toimintaan, mutta ei ole näytetty toteen, että kyseinen yritys aikoi omalla toiminnallaan myötävaikuttaa muiden kartellin osallistujien yhteisten päämäärien tavoittelemiseen kokonaisuudessaan ja että yritys tiesi kaikesta kyseisten samoihin päämääriin pyrkivien osallistujien suunnittelemasta tai toteuttamasta kilpailunvastaisesta toiminnasta tai että se saattoi kohtuudella ennakoida sen ja oli valmis hyväksymään siihen sisältyvän riskin, komissiolla on oikeus katsoa tämän yrityksen olevan vastuussa

ainoastaan toiminnasta, johon se on osallistunut välittömästi, ja sellaisesta muiden osallistujien samoja päämääriä, joihin se pyrki, tavoitellessa suunnittelema tai toteuttamasta toiminnasta, jonka osalta on todistettu, että se tiesi siitä tai että se on saattanut kohtuudella ennakoida sen ja on ollut valmis hyväksymään siihen sisältyvän riskin (ks. tuomio 24.6.2015, *Fresh Del Monte Produce v. komissio ja komissio v. Fresh Del Monte Produce*, C-293/13 P ja C-294/13 P, EU:C:2015:416, 159 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

- 209 Nyt käsiteltävässä asiassa komissio tukeutui kyseessä olevien rikkomusten keston määrittämiseksi siihen, että niitä voitiin pitää yhtenä kokonaisuutena pidettävänä jatkettuna kilpailusääntöjen rikkomisena, kuten riidanalaisen päätöksen 210–217 perustelukappaleesta ilmenee. Riidanalaisen päätöksen 234 perustelukappaleen c alakohdassa komissio katsoo, että toimitetut todisteet osoittavat säännöllisen yhteydenpidon, jota käytiin satunnaisesti eri osallistujien tarpeiden perusteella, ja toteaa tämän perusteella, että se olisi keinotekoista erottaa muutaman päivän kestoiksi yksittäisiksi tapauksiksi sillä perusteella, että jeni-Libor-korkojen määrittäminenmenettely toteutetaan päivittäin. Riidanalaisen päätöksen 234 perustelukappaleen d alakohdassa komissio katsoo, että tietoisuus UBS:n, sittemmin Citin, ja toisen kyseessä olleen pankin välisistä yhteyksistä merkitsi sitä, että Icap saattoi olettaa, että kaikki sen UBS:n, sittemmin Citin, hyväksi toteuttamista säännönmukaisista toimista saattoivat tukea myös näiden pankkien ja muiden rikkomiseen osallistuneiden pankkien välistä mekanismia.
- 210 Kantajien perustelut voidaan jakaa kahdeksi väitteeksi. Ne kiistävät ensinnäkin Icapin tiettyjen sellaisten menettelytapojen, joihin komissio on tukeutunut, merkityksellisyyden ja toisaalta sen, että rikkomisajanjaksoihin on sisällytetty jaksoja, joiden osalta Icapin osallistumisesta ei ole esitetty mitään todisteita.
- 211 Koska riidanalainen päätös – siltä osin kuin siinä todetaan Icapin osallistuneen UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2008 – kumotaan edellä 133–145 kohdassa esitetyillä perusteilla, riittää, kun tätä kanneperustetta tutkitaan suhteessa UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2007, UBS:n/DB:n rikkomiseen, Citin/RBS:n rikkomiseen, Citin/DB:n rikkomiseen ja Citin/UBS:n rikkomiseen.
- 212 Aluksi on esitettävä kaksi huomiota ennen kuin arvioidaan riidanalaisen päätöksen laillisuutta kunkin komission huomioon ottaman rikkomisajanjakson osalta.
- 213 Kun kyse on ensimmäisestä väitteestä, on palautettava mieleen edellä 105 kohdassa esitetty toteamus, jonka mukaan komissio ei riidanalaisessa päätöksessä todennut Icapin ja UBS:n ja sittemmin Icapin ja Citin välisiä itsenäisiä rikkomisia, joilla olisi pyritty manipuloimaan kyseessä olevien jeni-Libor-korkojen tasoa UBS:n ja sittemmin Citin etujen mukaisesti Icapin levittämien harhaanjohtavien tietojen avulla. Toteamus perustuu siihen, että Icap pani täytäntöön rikkomiset, joista päätti aina kaksi pankkia. Näin ollen edellä 119–121 kohdassa esitettyjen perusteiden kanssa analogisilla perusteilla ainoastaan todisteet, joilla voidaan osoittaa, että Icap tiesi tai saattoi kohtuudella ennakoida, että UBS:n ja sittemmin Citin sille esittämät pyynnot liittyivät kuhunkin rikkomiseen osallistuneen kahden yhteisten tavoitteiden tavoitteluun, voitiin ottaa huomioon todisteena Icapin osallistumisesta kyseisiin rikkomisiin.
- 214 Toisen väitteen osalta on todettava, että kantajien väitteet perustuvat olennaisilta osin siihen, että jeni-Libor-korot määritetään päivittäin, ja että näin ollen manipulointi piti toistaa joka päivä, jotta se jatkaisi vaikutusten tuottamista.
- 215 On todettava, että tällaiset väitteet vastaavat sen komission toteamuksen, jonka mukaan Icapin osallistuminen kyseessä oleviin rikkomisiin oli jatkuvaa, paikkansapitävyyden kiistämistä.
- 216 Tästä on huomautettava, että yhtenä kokonaisuutena pidettävä rikkominen voi olosuhteiden mukaan olla jatkuvaa tai uusittua.

- 217 Vaikka yhtenä kokonaisuutena pidettävän rikkomisen käsite koskee tilannetta, jossa useat yritykset ovat osallistuneet rikkomiseen, joka muodostuu jatkuvasta käyttäytymisestä, jolla on yksi taloudellinen tavoite eli kilpailun vääristäminen, tai itsenäisistä rikkomisista, joita yhdistävät sama tarkoitus ja samat subjektit, yhtenä kokonaisuutena pidettävää rikkomista voidaan sen toteuttamisen yksityiskohtien perusteella pitää joko jatkettuna tai uusittuna (ks. vastaavasti tuomio 17.5.2013, Trelleborg Industrie ja Trelleborg v. komissio, T-147/09 ja T-148/09, EU:T:2013:259, 85 ja 86 kohta ja tuomio 16.6.2015, FSL ym. v. komissio, T-655/11, EU:T:2015:383, 484 kohta).
- 218 Komissio voi jatkettun rikkomisen osalta kokonaissuunnitelman käsitteen nojalla olettaa, että rikkomista ei ole keskeytetty, vaikka sillä ei olekaan tietyltä ajanjaksolta näyttöä asianomaisen yrityksen osallistumisesta tuohon rikkomiseen, kunhan yritys on osallistunut rikkomiseen ennen kyseistä ajanjaksoa ja sen jälkeen ja kunhan ei ole olemassa todisteita tai indisioita, joiden nojalla voidaan ajatella, että rikkominen on ollut keskeytyksissä kyseisen yrityksen osalta. Tässä tapauksessa komissio voi määrätä sakon koko sen ajanjakson osalta, jolloin kilpailusääntöjä on rikottu, mukaan lukien ajanjakso, jonka osalta sillä ei ole näyttöä asianomaisen yrityksen osallistumisesta (ks. vastaavasti tuomio 17.5.2013, Trelleborg Industrie ja Trelleborg v. komissio, T-147/09 ja T-148/09, EU:T:2013:259, 87 kohta ja tuomio 16.6.2015, FSL ym. v. komissio, T-655/11, EU:T:2015:383, 481 kohta).
- 219 Oikeusvarmuuden periaate kuitenkin edellyttää, että jos ei ole olemassa näyttöä, jolla voidaan osoittaa suoraan rikkomisen kesto, komissio esittää ainakin näyttöä, joka liittyy ajallisesti riittävän lähellä toisiaan oleviin tosiseikkoihin, joiden perusteella voidaan kohtuullisesti päätellä, että rikkominen on jatkunut keskeytyksettä tietyn kahden ajankohdan välillä (ks. tuomio 16.6.2015, FSL ym. v. komissio, T-655/11, EU:T:2015:383, 482 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 220 Vaikka kilpailusääntöjen rikkomista merkitsevän toiminnan kahden ilmenemismuodon välinen ajanjakso on merkityksellinen tekijä osoitettaessa kilpailusääntöjen rikkomisen jatkuvuutta, ei kysymystä siitä, onko kyseinen ajanjakso riittävän pitkä merkitäkseen rikkomisen keskeytymistä, pidä tutkia abstraktilla tasolla. Päinvastoin sitä on arvioitava kyseessä olevan kartellin toiminnan asiayhteydessä (ks. tuomio 16.6.2015, FSL ym. v. komissio, T-655/11, EU:T:2015:383, 483 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 221 Silloin kun voidaan katsoa, että yrityksen osallistuminen rikkomiseen on keskeytynyt ja että yritys on osallistunut rikkomiseen ennen kyseistä keskeytymistä ja sen jälkeen, tuo rikkominen voidaan luonnehtia uusituksi, jos – kuten jatkettun rikkomisen osalta – yritys on ennen keskeytymistä ja sen jälkeen pyrkinyt yhteen ainoaan tavoitteeseen, mikä voidaan päätellä siitä, että kyseisten menettelytapojen tavoitteet, asianomaiset tuotteet, salaiseen yhteistyöhön osallistuneet yritykset, sen täytäntöönpanotavat, yritysten puolesta toimineet luonnolliset henkilöt ja lopuksi mainittujen menettelytapojen maantieteellinen soveltamisala ovat samat. Rikkominen on siis yhtenä kokonaisuutena pidettävä uusittu rikkominen, ja vaikka komissio voi määrätä sakon koko sen ajanjakson osalta, jolloin kilpailusääntöjä on rikottu, se ei sitä vastoin voi määrätä sitä sen ajanjakson osalta, jolloin rikkominen on ollut keskeytyksissä (tuomio 17.5.2013, Trelleborg Industrie ja Trelleborg v. komissio, T-147/09 ja T-148/09, EU:T:2013:259, 88 kohta ja tuomio 16.6.2015, FSL ym. v. komissio, T-655/11, EU:T:2015:383, 484 kohta).
- 222 Nyt käsiteltävässä asiassa kyseessä olevien rikkomisten toimintatavan asiayhteydessä, joka on merkityksellinen arvioitaessa sitä, merkitseekö kilpailusääntöjen vastaisen menettelyn kahden ilmentymän välinen ajanjakso sitä, että yrityksen osallistuminen on keskeytynyt edellä 220 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaisesti, on todellakin otettava huomioon se, että jeni-Libor-korot vahvistetaan päivittäin. Tästä seuraa väistämättä, että kyseisten korkojen manipuloinnin vaikutukset ovat ajallisesti rajatut ja se on toistettava, jotta kyseiset vaikutukset jatkuvat.

- 223 Tältä osin on huomautettava, että tilanteessa, jossa sopimuksen tai yhdenmukaistettujen menettelytapojen noudattaminen edellyttää erityisiä positiivisia toimenpiteitä, komissio ei voi olettaa kartellin jatkuneen, ellei kyseisten toimenpiteiden toteuttamisesta ole todisteita (ks. vastaavasti tuomio 15.3.2000, Cimenteries CBR ym. v. komissio, T-25/95, T-26/95, T-30/95–T-32/95, T-34/95–T-39/95, T-42/95–T-46/95, T-48/95, T-50/95–T-65/95, T-68/95–T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 ja T-104/95, EU:T:2000:77, 2803 ja 2804 kohta).
- 224 Tästä seuraa, että sen, että Icap osallistui yhtenä kokonaisuutena pidettäviin jatkettuihin rikkomisiin, ja näin ollen sen, että se oli vastuussa kaikista rikkomisajanjaksoista, osoittaminen edellytti komissiolta sen näyttämistä, että Icap toteutti positiivisia toimenpiteitä, ellei päivittäin, ainakin riittävän lyhyin väliajoin. Päinvastaisessa tapauksessa komission oli todettava yhtenä kokonaisuutena pidettävien uusittujen rikkomisten olemassaolo ja jätettävä ajanjaksojen, jolloin Icapin katsottiin osallistuneen kilpailusääntöjen rikkomiseen, ulkopuolelle ajanjaksot, joilta sillä ei ole todisteita Icapin osallistumisesta.
- 225 Kantajien esittämät kaksi väitettä on tutkittava yhdessä kunkin kyseessä olevan rikkomisen osalta.

a) Icapin UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2007 osallistumisen kesto

- 226 Kun kyse on ajanjaksosta, jolloin Icapin katsottiin osallistuneen UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2007, kuten edellä 128–131 kohdassa jo todettiin, se, että Icap tiesi UBS:n ja RBS:n yhteisistä tavoitteista, perustuu pelkästään 14.8.2007 käytyyn keskusteluun, joka mainitaan riidanalaisen päätöksen 106 perustelukappaleessa. Vaikka Icap saattoi tämän keskustelun perusteella ymmärtää UBS:n ja RBS:n välisen rikkomisen olemassaolon, siitä ilmenevät tiedot olivat kahdella tavalla rajoitettuja. Ensinnäkin se koski ainoastaan jeni-Libor-koron, jonka maturiteetti on kuusi kuukautta, manipuloimista. Toiseksi se koski yksinomaan tämän koron manipuloimista ylöspäin.
- 227 Ensimmäiseksi on todettava, että riidanalaisen päätöksen 107 perustelukappaleessa mainitaan UBS:n välittäjänä toimineen H:n Icapin henkilöstöön kuuluvalla R:lle 15., 16. ja 17.8.2007 esittämät pyynnöt koron, jonka maturiteetti on kuusi kuukautta, korottamiseksi. On todettava, että tällaiset pyynnot vastaavat 14.8.2007 käydyn keskustelun tavoitetta ja ne on esitetty lyhyen ajanjakson kuluessa. Tästä seuraa väistämättä, että niillä voidaan todistaa Icapin osallistuneen yhtenä kokonaisuutena pidettävään jatkettuun rikkomiseen tuohon päivään saakka.
- 228 Toiseksi on kuitenkin todettava, että komission Icapia vastaan huomioon ottamat myöhemmät todisteet koskevat joko korkojen eri maturiteetteja kuin ne, jotka mainittiin 14.8.2007 käydyssä keskustelussa, tai sellaisten korkojen manipulointia, jotka menevät eri suuntaan kuin kyseisessä keskustelussa tarkoitetut korot.
- 229 UBS:n välittäjänä toimineen H:n Icapin henkilöstöön kuuluvalla R:lle 20.8.2007 esittämä pyyntö, joka mainitaan riidanalaisen päätöksen 107 perustelukappaleessa, koski sellaisen jeni-Libor-koron, jonka maturiteetti on kolme kuukautta, korottamista, kun taas Icapille oli ilmoitettu vain UBS:n ja RBS:n välisestä sopimuksesta sellaisen koron, jonka maturiteetti on kuusi kuukautta, korottamiseksi. Lisäksi riidanalaisen päätöksen 108 perustelukappaleessa mainittu H:n R:lle 22.8.2007 esittämä pyyntö koski jeni-Libor-koron, jonka maturiteetti on kuusi kuukautta, alentamista eli päinvastaista kuin UBS:n ja RBS:n välisessä sopimuksessa, sellaisena kuin se on annettu tiedoksi Icapille.
- 230 Ainakin 22.8.2007 lähtien Icap saattoi siis kohtuudella katsoa, että UBS:n/RBS:n rikkominen oli päättynyt. Koska Icapille ei ole myöhemmin annettu tietoa UBS:n ja RBS:n välisen salaisen sopimuksen jatkamisesta tai uusimisesta, sitä ei siis voida moittia osallistumisesta tähän kilpailusääntöjen rikkomiseen tästä päivästä alkaen.

231 Kolmas kanneperuste on siis hyväksyttävä siltä osin kuin riidanalaisessa päätöksessä todetaan Icapin osallistuneen UBS:n/RBS:n rikkomiseen 22.8.2007 jälkeen.

b) Icapin Citin/RBS:n rikkomiseen osallistumisen kesto

232 Kun kyse on ajanjaksosta, jolloin Icapin katsottiin osallistuneen Citin/RBS:n rikkomiseen, on todettava, etteivät kantajat kiistä Icapin osallistumista siihen niinä päivinä, joiden osalta komissio esittää todisteet. Niiden väitteillä pyritään yksinomaan kiistämään se, että tämä osallistuminen olisi jatkunut koko todetun rikkomisajanjakson ajan eli 3.3.–22.6.2010.

233 Tältä osin on huomautettava, että riidanalaisen päätöksen 5.3.5 kohdasta, joka koskee sitä, että Icap edesauttoi Citin/RBS:n rikkomista, ilmenee, että komissio esittää todisteet ainoastaan seuraavien päivien osalta: 3. ja 4.3.2010 (142–144 perustelukappale), 28. ja 29.4.2010 (146 ja 147 perustelukappale), 4.5.2010 (149 perustelukappale), 12.5.2010 (148 perustelukappale), 13.5.2010 (149 perustelukappale), 25.5.2010 (150 perustelukappale), 15.6.2010 (151 perustelukappale) ja 22.6.2010 (152 perustelukappale).

234 Koska ensinnäkin kaikki Icapin moititut menettelytavat muodostuivat siitä, että se hankki tuolloin Citin välittäjänä toimineen H:n pyynnöstä RBS:ltä tietoja sen tulevista tarjouksista jeni-Libor-paneelissa sekä joskus vaikutti niihin, tästä seuraa väistämättä, että ne kuuluivat yhtenä kokonaisuutena pidettävään rikkomiseen.

235 Toiseksi siitä, onko kyseessä olevan rikkomisen katsominen yhtenä kokonaisuutena pidettäväksi rikkomiseksi perusteltua, on todettava, että vaikka ajanjaksolla 28.4.–22.6.2010 komissio esittää todisteen Icapin säännöllisestä ja suhteellisen lyhyin väliajoin tapahtuvasta toiminnasta, mitään todisteita ei ole toimitettu ajanjakson 5.3.–27.4.2010 eli yli seitsemän viikon osalta.

236 Vaikka lisäksi päiviä 3. ja 4.3.2010 koskevat todisteet osoittavat selvästi Icapin toiminnan tuolloin Citin välittäjänä toimineen H:n pyynnöstä RBS:n tarjousten alentamiseksi jeni-Libor-paneelissa, niistä ilmenee myös, että H pyysi jeni-Libor-koron, jonka maturiteetti on kolme kuukautta, hetkellistä alentamista parantaakseen asemiaan 3.3.2010. Tästä ei voida päätellä sellaisen puitesopimuksen olemassaoloa, jolla RBS olisi myöntynyt muuttamaan pidemmällä ajanjaksolla tarjouksiaan H:n toivomaan suuntaan.

237 Tästä seuraa, että edellä 222 ja 223 kohdassa esitetyillä perusteilla – ja kun otetaan huomioon se, että jeni-Libor-korot määritettiin päivittäin – komission olisi sen vuoksi, ettei todisteita Icapin toiminnasta niin pitkältä ajanjaksolta ollut, pitänyt todeta, että Icapin osallistuminen oli keskeytettyä 5.3. ja 27.4.2010 välisen ajan.

238 Kolmas kanneperuste on siis hyväksyttävä siltä osin kuin riidanalaisessa päätöksessä todetaan kantajien osallistuneen Citin/RBS:n rikkomiseen 5.3. ja 27.4.2010 välisen ajan.

c) Icapin Citin/DB:n rikkomiseen ja Citin/UBS:n rikkomiseen osallistumisen kesto

239 Kun kyse on sen laillisuudesta, kuinka kauan Icapin katsottiin osallistuneen Citin/DB:n ja Citin/UBS:n toteuttamiin kilpailusääntöjen rikkomisiin, kantajat kiistävät sekä Icapia vastaan huomion otettujen todisteiden merkityksellisyyden että sen kyseisiin rikkomisiin osallistumisen jatkuvan luonteen.

240 Ensinnäkin komission Citin/DB:n ja Citin/UBS:n rikkomisten osalta huomioon ottamien todisteiden merkityksellisyydestä on todettava seuraavaa.

- 241 Ensinnäkin riidanalaisen päätöksen 154 ja 160 perustelukappaleessa mainitusta 7.4.2010 käydyistä keskustelusta on edellä 152–155 kohdassa mainittujen perusteiden kanssa analogisilla perusteilla todettava, että se koski eri rikkomista kuin ne, joihin komissio katsoi Icapin syyllistyneen. Samoin kun kyseisen keskustelun ei sellaisenaan katsottu voivan osoittaa, että Icap olisi tiennyt kyseessä olevista kilpailusääntöjen rikkomisista, tästä on pääteltävä, ettei se voi muodostaa todistetta Icapin osallistumista Citin/DB:n rikkomiseen.
- 242 Toiseksi tuolloin Citin välittäjänä toimineen H:n Icapin henkilöstöön kuuluvalla R:lle 18.5. ja 23.5.2010 esittämistä pyynnöistä, joista on kyse riidanalaisen päätöksen 155 ja 161 perustelukappaleessa, on edellä 163 kohdassa selitettujen perusteiden kanssa analogisilla perusteilla todettava, että Icap saattoi kohtuudella ennakoida, että ne olivat osa Citin, DB:n ja RBS:n välisen salaisen sopimuksen täytäntöönpanoa. Komissio on näin ollen ottanut ne huomioon perustellusti.
- 243 Kolmanneksi sama pätee Icapin henkilöstöön kuuluvien R:n ja G:n väliseen yhteydenpitoon, joka koskee edellä 15 kohdassa tarkoitetun koosteen muokkaamista 1.6.2010 ja josta on kyse riidanalaisen päätöksen 157 ja 163 perustelukappaleessa, koska tämä yhteydenpito on tapahtunut edellä 242 kohdassa mainittujen pyyntöjen jälkeen ja voi näin ollen merkitä niiden täytäntöönpanoa. Tämä vahvistetaan lisäksi R:n ja tuolloin Citin välittäjänä toimineen H:n seuraavana päivänä käymässä keskustelussa, joka mainitaan kyseisen päätöksen 156 ja 162 perustelukappaleessa ja jossa R kertoo H:lle G:n toteuttaneen halutut muutokset.
- 244 Neljänneksi Citin/DB:n rikkomisen osalta komissio otti perustellusti huomioon 7.6.2010 käydyssä keskustelussa, joka mainitaan riidanalaisen päätöksen 158 perustelukappaleessa, koska edellä 157 kohdassa esitetyillä perusteilla tämän keskustelun sisältö osoittaa selvästi, että Icap tiesi Citin ja DB:n välisen salaisen sopimuksen olemassaolosta.
- 245 Kun kyse on toiseksi komission sen toteamuksen paikkansapitävyyden tutkinnasta, jonka mukaan Icap osallistui Citin/DB:n rikkomiseen 7.4.–7.6.2010 jatkuvaluonteisesti, on todettava, ettei riidanalainen päätös perustu mihinkään todisteeseen, joka koskisi minkäänlaista Icapille esitettyä pyyntöä tarjousten manipuloimiseksi jeni-Libor-paneelissa ennen 18.5.2010. Sen sijaan tämän päivän jälkeen edellä 242–244 kohdasta ilmenee, että komissio esittää todisteet Icapin säännöllisestä ja suhteellisen lyhyin väliajoin tapahtuneesta toiminnasta 7.6.2010 saakka.
- 246 Tämän perusteella komissio on virheellisesti vahvistanut Icapin Citin/DB:n rikkomiseen osallistumisen alkamisajankohdaksi päivämäärän 7.4.2010, vaikka se kykenee osoittamaan tämän osallistumisen vasta 18.5.2010 lähtien.
- 247 Kolmas kanneperuste on siis hyväksyttävä siltä osin kuin riidanalaisessa päätöksessä todetaan kantajien osallistuneen Citin/DB:n rikkomiseen 7.4. ja 18.5.2010 välisen ajan.
- 248 Kun kyse on kolmanneksi komission sen toteamuksen paikkansapitävyyden tutkinnasta, jonka mukaan Icap osallistui Citin/UBS:n rikkomiseen 28.4.–2.6.2010 jatkuvaluonteisesti, on riittävää huomauttaa, että komissio tukeutuu samoihin todisteisiin kuin ne, jotka mainitaan Citin/DB:n rikkomisen yhteydessä. Tästä seuraa väistämättä, että komissio on virheellisesti vahvistanut kyseisen osallistumisen alkamisajankohdaksi päivämäärän 28.4.2010, vaikka se kykenee osoittamaan tämän osallistumisen vasta 18.5.2010 lähtien.
- 249 Kolmas kanneperuste on siis hyväksyttävä siltä osin kuin riidanalaisessa päätöksessä todetaan Icapin osallistuneen Citin/UBS:n rikkomiseen 28.4. ja 18.5.2010 välisen ajan.

d) Icapin UBS:n/DB:n rikkomiseen osallistumisen kesto

- 250 Kun kyse on riidanalaisen päätöksen laillisuudesta sen ajanjakson osalta, jonka Icapin katsotaan osallistuneen UBS:n/DB:n rikkomiseen eli 22.5.–10.8.2009, on ensimmäiseksi huomautettava, etteivät kantajat kiistä Icapia vastaan esitettyjen todisteiden merkityksellisyyttä.
- 251 Toiseksi riidanalaisen päätöksen 5.3.4 kohdasta ja erityisesti sen 129–139 perustelukappaleesta ilmenee, että komissio esittää todisteet Icapin säännöllisestä ja erittäin lyhyin väliajoin tapahtuneesta toiminnasta koko rikkomisajanjakson ajan. Komissio saattoi siis perustellusti päätellä Icapin osallistuneen jatkuvaluonteisesti UBS:n/DB:n rikkomiseen 22.5.–10.8.2009.
- 252 Edellä esitetyn valossa nyt käsiteltävä kanneperuste on hyväksyttävä ja riidanalaisen päätöksen 1 artiklan a alakohta, jossa Icapin todetaan osallistuneen UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2007 22.8.2007 jälkeen, kyseisen päätöksen 1 artiklan d alakohta, jossa sen todetaan osallistuneen Citin/RBS:n rikkomiseen 5.3.–27.4.2010, sekä kyseisen päätöksen 1 artiklan e ja f alakohta, joissa sen todetaan osallistuneen Citin/DB:n rikkomiseen ja Citin/UBS:n rikkomiseen ennen 18.5.2010, on kumottava.

4. Neljäs kanneperuste, jonka mukaan komissio loukkasi syyttömyysolettaman periaatetta ja hyvän hallintotavan periaatetta

- 253 Tämän kanneperusteen yhteydessä kantajat katsovat, että riidanalainen päätös on kumottava vuoden 2013 päätöksestä saakka esitettyjen Icapin toimintaa koskevien viittausten vuoksi, ja esittävät kaksi kanneperustetta, joista ensimmäisen mukaan syyttömyysolettaman periaatetta on loukattu ja toisen mukaan hyvän hallinnon periaatetta on loukattu.
- 254 Komissio vaatii, että tämä kanneperuste on hylättävä.
- 255 Koska riidanalainen päätös – siltä osin kuin siinä todetaan Icapin osallistuneen UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2008 – kumotaan edellä 133–145 kohdassa esitetyillä perusteilla, riittää, kun tätä kanneperustetta tutkitaan suhteessa UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2007, UBS:n/DB:n rikkomiseen, Citin/RBS:n rikkomiseen, Citin/DB:n rikkomiseen ja Citin/UBS:n rikkomiseen.
- 256 Kun kyse on väitteestä, jonka mukaan vuoden 2013 päätös on tehty syyttömyysolettaman periaatteen vastaisesti, on huomautettava, että kyseinen periaate on perusoikeuskirjan 48 artiklan 1 kohdassa mainittu unionin oikeuden yleisperiaate, jota sovelletaan kilpailusääntöjen rikkomiseen liittyviin yrityksiä koskeviin menettelyihin, jotka voivat johtaa sakkojen tai uhkasakkojen määräämiseen (ks. tuomio 22.11.2012, E.ON Energie v. komissio, C-89/11 P, EU:C:2012:738, 72 ja 73 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 257 Syyttömyysolettaman periaate tarkoittaa sitä, että jokaista syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen. Sen kanssa ristiriidassa ovat näin ollen sellaiset päätöksessä, jolla asian käsittely päätetään, esitetyt nimenomaiset toteamukset ja jopa vihjailut, jotka koskevat tietystä rikkomisesta syytetyn henkilön vastuuta, silloin kun kyseinen henkilö ei ole saanut hyväkseen kaikkia niitä takuita, jotka kuuluvat puolustautumisoikeuksien käyttämiseen menettelyssä, joka on edennyt tavanomaiseen tapaan ja jossa on tehty päätös vastaväitteen perusteltavuudesta (tuomio 6.10.2005, Sumitomo Chemical ja Sumika Fine Chemicals v. komissio, T-22/02 ja T-23/02, EU:T:2005:349, 106 kohta; tuomio 12.10.2007, Pergan Hilfsstoffe für industrielle Prozesse v. komissio, T-474/04, EU:T:2007:306, 76 kohta ja tuomio 16.9.2013, Villeroy & Boch Austria v. komissio, T-373/10 ja T-374/10, ei julkaistu, EU:T:2013:455, 158 kohta).

- 258 Nyt käsiteltävässä asiassa on ensinnäkin korostettava, että vuoden 2013 päätöksen osassa, jonka otsikko on ”Tosiseikkojen kuvaus”, komissio selittää erityisesti 43, 45, 46, 49, 50, 54, 56, 59, 60, 62 ja 64 perustelukappaleessa, miten Icap ”edesauttoi” kyseessä olevia rikkomisia, joista sovintomenettelyyn osallistuneiden pankkien on katsottu olevan vastuussa.
- 259 On todettava, että vaikka nämä kohdat kuuluvat vuoden 2013 päätöksen siihen osaan, jossa selostetaan tosiseikat, eivätkä sellaisinaan sisällä oikeudellista luonnehdintaa SEUT 101 artiklan 1 kohtaan nähden, niistä ilmenee kuitenkin erityisen selvästi komission kanta Icapin osallistumiseen kilpailusääntöjen vastaisiin menettelyihin, joista kyseessä olevien pankkien katsotaan olevan vastuussa. Kyseisen päätöksen 45 perustelukappaleesta ilmenee erityisen selvästi komission tätä koskeva kanta, sillä siinä todetaan seuraavaa:
- ” – Icap pyrki vaikuttamaan sen jeni-Libor-tarjoukseen ohjaamalla sitä UBS:n välittäjän toivomaan suuntaan; – joskus ilmoittamalla tietyille pankeille koosteiden avulla harhaanjohtavia tietoja – jotka esitettiin tasoa, jolle jeni-Libor-korot vahvistettaisiin, koskevana ’ennusteena’ tai ’näkömänä’; näillä harhaanjohtavilla tiedoilla pyrittiin vaikuttamaan paneelin tiettyihin pankkeihin, jotka eivät osallistuneet rikkomisiin, jotta ne esittäisivät muokattujen ’ennusteiden’ tai ’näkömien’ mukaisia jeni-Libor-korkotarjouksia.”
- 260 Vaikka toiseksi vuoden 2013 päätöksen 51 perustelukappaleessa todetaan, ettei kyseinen päätös koske Icapin toiminnan oikeudellista luonnehdintaa eikä sen vastuuta, on kuitenkin niin, että komission kanta Icapin toiminnan oikeudellisen luonnehinnan ja sen kuutta kyseessä olevaa kilpailusääntöjen rikkomista koskevan vastuun syntymisen suhteen oli mahdollista päätellä helposti tätä päätöstä tarkastelemalla.
- 261 Yhtäältä vuoden 2013 päätöksen 69 perustelukappaleessa komissio nimittäin toistaa 8.7.2008 annetun tuomion AC-Treuhand v. komissio (T-99/04, EU:T:2008:256) 130 kohdan sisällön, jossa unionin yleinen tuomioistuin selvittää edellytyksiä, joilla yrityksen katsotaan olevan vastuussa toiminnasta, jota se luonnehtii rikkomisen ”edesauttamiseksi”. Toisaalta kyseisen päätöksen 4.1.2.1, 4.1.2.3, 4.1.2.4 ja 4.1.3 kohdan otsikossa viitataan siihen, että Icap on ”edesauttanut” kyseessä olevia rikkomisia.
- 262 Kolmanneksi on huomautettava, että vuoden 2013 päätös on lopullinen päätös, ”jolla asian käsittely päätetään” edellä 257 kohdassa mainitussa oikeuskäytännössä tarkoitetulla tavalla.
- 263 Tältä osin merkitystä ei ole sillä, että istunnossa komissio samasti Icapin toiminnan laillisuudesta vuoden 2013 päätöksessä esitetyn kannanilmaisun kantaan, joka voitaisiin ilmaista väitetiedoksiannossa. Toiseksi mainitussa tapauksessa kyseessä oleva yritys nimittäin voi esittää hyödyllisesti puolustuksensa ennen kuin komissio tekee lopullisen päätöksen. Koska kantajat päättivät olla osallistumatta sovintomenettelyyn, ne eivät ole voineet esittää kantaansa ennen kyseisen päätöksen tekemistä. Myöskään kantajien mahdollisuus käyttää puolustautumisoikeuksiaan riidanalaisesta päätöksestä nostetun kanteen yhteydessä ei poista sitä, että ennen tätä päätöstä tehdyssä lopullisessa päätöksessä komissio oli jo esittänyt muodollisen toteamuksen Icapin osallisuudesta kuuteen SEUT 101 artiklan rikkomiseen.
- 264 Neljänneksi tätä toteamusta ei saateta kyseenalaiseksi niillä komission perusteluilla, jotka koskevat lähinnä sitä, että viittaukset kolmansien osallistumiseen voivat olla tarpeen niiden yhtiöiden, jotka osallistuvat sovittelumenettelyyn, syyllisyyden arvioimiseksi. Komissio huomauttaa, että yksi sovintomenettelyn tavoitteista on nopeuttaminen ja tehostaminen, ja päättelee tämän perusteella, että näiden tavoitteiden vastaista olisi mahdollistaa se, että asianosainen, joka ei halua tehdä myönnytyksiä, voisi viivyttää sovintopäätöksen tekemistä muiden asianosaisten suhteen.

- 265 Tältä osin on huomautettava, että vaikka syyttömyysolettaman periaate on kirjattu perusoikeuskirjan 48 artiklaan, jolla on SEU 6 artiklan mukaisesti sama arvo kuin perussopimuksilla, sovintomenettely perustuu yksinomaan komission asetuksen N:o 1/2003 33 artiklan nojalla antamaan asetukseen eli asetukseen N:o 622/2008 ja on sekä komission että kyseessä olevien yritysten osalta vapaaehtoinen.
- 266 Näin ollen syyttömyysolettaman periaatteen kunnioittamiseen liittyviä vaatimuksia ei voida muuttaa toteamuksilla, jotka liittyvät sovintomenettelyn nopeuttamista ja tehostamista koskevien tavoitteiden toteuttamiseen, vaikka ne ovatkin perusteltuja. Komission asiana on päinvastoin soveltaa sovintomenettelyään perusoikeuskirjan 48 artiklan vaatimusten mukaisella tavalla.
- 267 On totta, että – kuten unionin yleinen tuomioistuin totesi 20.5.2015 annetussa tuomiossa Timab Industries ja CFPR v. komissio (T-456/10, EU:T:2015:296, 71 kohta) – jos kaikki kilpailusääntöjen rikkomiseen osallistuneet yritykset eivät ole mukana sovinnossa, komissiolla on oikeus tehdä yhtäältä myönnytyksiä tehneille yrityksille osoitettu päätös, joka vastaa kunkin niistä antamia sitoumuksia, yksinkertaistetun menettelyn päätteeksi ja toisaalta niille kilpailusääntöjen rikkomiseen osallistuneille yrityksille, jotka eivät ole tehneet myönnytyksiä, osoitetun päätöksen tavanomaisen menettelyn päätteeksi.
- 268 Tällainen ”kaksitasoinen” sovintomenettely on kuitenkin toteutettava kunnioittaen yrityksen, joka ei ole tehnyt myönnytyksiä, syyttömyysolettamaa. Näin ollen olosuhteissa, joissa komissio katsoo, ettei se voi lausua sovintomenettelyyn osallistuvien yritysten vastuusta lausumatta myös yrityksen, joka ei ole tehnyt myönnytyksiä, osallistumisesta rikkomiseen, sen on toteutettava kyseisen syyttömyysolettaman säilyttämiseksi tarvittavat toimenpiteet, mahdollisesti tekemällä samana päivänä päätöksiä, jotka koskevat kaikkia kartelliin liittyviä yrityksiä, kuten se teki asiassa, jossa annettiin tuomio 20.5.2015, Timab Industries ja CFPR v. komissio (T-456/10, EU:T:2015:296).
- 269 Edellä esitetyn perusteella on todettava, että komissio on loukannut Icapin syyttömyysolettamaa tehdessään vuoden 2013 päätöksen. On todettava, että tämä syyttömyysolettaman loukkaaminen vuoden 2013 päätöstä tehtäessä ei voi vaikuttaa suoraan riidanalaisen päätöksen laillisuuteen, kun otetaan huomioon näiden päätösten tekemiseen johtaneiden menettelyiden erillisuus ja itsenäisyys.
- 270 On kuitenkin tarkastettava, voiko tällainen komission ennen riidanalaisen päätöksen tekemistä esittämä toteamus Icapin osallistumisesta kyseessä oleviin rikkomisiin merkitä sitä, että riidanalaista päätöstä rasittaa se, ettei komissio ole ollut objektiivisen puolueeton, ja perusoikeuskirjan 41 artiklassa mainitun hyvän hallinnon periaatteen loukkaaminen, kuten kantajat väittävät toisessa kanneperusteessaan.
- 271 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaisesti komission on kunnioitettava kartelliasian hallinnollisen menettelyn kuluessa oikeutta hyvään hallintoon, joka on vahvistettu Euroopan unionin perusoikeuskirjan 41 artiklassa (ks. vastaavasti tuomio 11.7.2013, Ziegler v. komissio, C-439/11 P, EU:C:2013:513, 154 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 272 Perusoikeuskirjan 41 artiklan mukaan jokaisella on oikeus muun muassa siihen, että unionin toimielimet käsittelevät hänen asiansa puolueettomasti. Tämä puolueettomuusvaatimus kattaa yhtäältä subjektiivisen puolueettomuuden siinä mielessä, ettei yhdelläkään kyseessä olevan toimielimen jäsenistä, jonka hoidettavana asia on, saa olla ennakolta määritettyä kantaa tai henkilökohtaisia ennakkoluuloja, ja toisaalta objektiivisen puolueettomuuden siinä mielessä, että toimielimen on annettava riittävät takeet, jotta kaikki perustellut epäilykset voidaan tältä osin sulkea pois (ks. tuomio 11.7.2013, Ziegler v. komissio, C-439/11 P, EU:C:2013:513, 155 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).
- 273 Nyt käsiteltävä kanneperuste koskee pelkästään objektiivisen puolueettomuuden käsitettä. Kantajat väittävät lähinnä, että komission objektiivisesta puolueettomuudesta on perusteltuja epäilyksiä, koska sen piti lausua omien arvioidensa pätevyydestä.

- 274 On kuitenkin todettava, ettei tämä väite nyt käsiteltävän asian olosuhteissa voi sellaisenaan johtaa riidanalaisen päätöksen kumoamiseen. On nimittäin todettava, ettei komissio luonnehtiessaan kyseessä olevia rikkomisia tai tutkiessaan Icapin osallistumista käyttänyt lainkaan harkintavaltaa, jota voisi rasittaa objektiivisen puolueettomuuden puuttuminen, mistä on osoituksena unionin yleisen tuomioistuimen ensimmäisen, toisen ja kolmannen kanneperusteen tutkinnan yhteydessä harjoittama täysi tuomiovalta.
- 275 Tältä osin on todettava, että kantajien arvostelu koski sen, että komissio luonnehti toimintatapoja kilpailunrajoituksiksi, joiden tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen (ensimmäinen kanneperuste), ja sen, että komissio totesi Icapin osallistuneen kyseisiin rikkomisiin (toinen ja kolmas kanneperuste), pätevyyttä.
- 276 Ensinnäkin Icapin osallistumisesta kyseessä oleviin rikkomisiin on todettava kysymyksen siitä, onko komission mahdollinen objektiivisen puolueettomuuden puuttuminen voinut vaikuttaa riidanalaisen päätöksen laillisuuteen, sekoittuvan kysymykseen siitä, voidaanko kyseisessä päätöksessä esitettyjä toteamuksia perustella asianmukaisesti komission toimittamilla todisteilla (ks. vastaavasti tuomio 6.7.2000, Volkswagen v. komissio, T-62/98, EU:T:2000:180, 270 kohta ja tuomio 16.6.2011, Bavaria v. komissio, T-235/07, EU:T:2011:283, 226 kohta), jota tutkittiin toisen ja kolmannen kanneperusteen tarkastelun yhteydessä.
- 277 Jos oletetaan, että komissio on saattanut mahdollisen objektiivisen puolueettomuuden puuttumisen vuoksi todeta virheellisesti, että Icap on osallistunut UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2008 tai joihinkin UBS:n/RBS:n rikkomisen vuodelta 2007, Citin/RBS:n rikkomisen, Citin/DB:n rikkomisen ja Citin/UBS:n rikkomisen ajanjaksoihin, on todettava, että riidanalainen päätös on jo kumottava tältä osin.
- 278 Kun kyse on muista riidanalaisessa päätöksessä esitetyistä toteamuksista, sääntöjenvastaisuus, joka liittyy komission mahdolliseen objektiivisen puolueettomuuden puuttumiseen, voi aiheuttaa kyseisen päätöksen kumoamisen ainoastaan, jos näytetään toteen, että päätös olisi ollut sisällöltään erilainen, jos sääntöjenvastaisuutta ei olisi tapahtunut (tuomio 6.7.2000, Volkswagen v. komissio, T-62/98, EU:T:2000:180, 283 kohta). Nyt käsiteltävässä asiassa käytettäessä täyttä tuomiovaltaa tämän päätöksen merkityksellisiin perusteluihin on todettu, että lukuun ottamatta edellä 277 kohdassa mainittuja näkökohtia, komissio oli osoittanut oikeudellisesti riittävällä tavalla Icapin osallistuneen viiteen kuudesta kyseessä olevasta rikkomisesta.
- 279 Toiseksi siitä, että riidanalaisessa päätöksessä toimintatapoja luonnehdittiin kilpailunrajoituksiksi, joiden tarkoituksena on kilpailun rajoittaminen, on samoin todettava, että sääntöjenvastaisuus, joka liittyy komission mahdolliseen objektiivisen puolueettomuuden puuttumiseen, ei ole voinut vaikuttaa kyseisen päätöksen sisältöön, koska vastauksena ensimmäiseen kanneperusteeseen on todettu, että tällaista kyseessä olevien rikkomisten luonnehdintaa ei rasittanut mikään oikeudellinen virhe tai arviointivirhe.
- 280 Neljäs kanneperuste on näin ollen hylättävä.

5. Viides kanneperuste, joka koskee sakon suuruuden määrittämistä

- 281 Tällä kanneperusteella kantajat riitauttavat niille määrättyjen sakkojen määrän. Tässä yhteydessä ne esittävät useita väitteitä, joista yhden mukaan riidanalaisen päätöksen perustelut ovat riittämättömät.
- 282 Unionin yleinen tuomioistuin katsoo, että tämä väite on tutkittava ensimmäiseksi.

- 283 Kantajat väittävät, että komission 2006 antamat suuntaviivat sitoivat sitä ja että kyseisten suuntaviivojen 37 kohdan soveltaminen edellyttää sitä, että komission on esitettävä perusteet poikkeamiselle yleisestä menetelmästä. Kantajat katsovat, ettei riidanalainen päätös sisällä tältä osin asianmukaisia perusteluja eikä sakkoja olisi pitänyt määrittää Icapin saamien välityspalkkioiden perusteella. Ne toteavat lisäksi, ettei komissio esitä myöskään riittäviä perusteluja määrättyjen sakkojen suuruuden määrittämiselle. Ne katsovat, että komission kirjelmässään tai hallinnollisen menettelyn aikana pidetyssä kokouksessa selittämä menetelmä on liian monimutkainen, mielivaltaisen ja epäasianmukainen.
- 284 Komissio toteaa vastauksena väitteeseen, jonka mukaan valintaa olla laskematta sakkoa välityskulujen perusteella ei ole perusteltu riittävästi, että sen perustelut on esitetty selvästi riidanalaisen päätöksen 287 perustelukappaleessa.
- 285 Väitteestä, jonka mukaan sovelletun sakkojen laskentatavan osalta ei ole esitetty riittäviä perusteluja, komissio huomauttaa, että kantajille on hallinnollisen menettelyn aikana ilmoitettu sovellettavasta menetelmästä. Se toteaa lisäksi, että riidanalaisen päätöksen perustelut ovat oikeudellisesti riittävät, koska siinä viitataan Icapin kyseessä oleviin rikkomisiin osallistumisen vakavuuteen, kestoon ja luonteeseen. Komissio korostaa, että vaikka sillä ei ole velvollisuutta siihen, se esittää kirjelmässään lisäselityksiä kyseisessä päätöksessä käyttämästään menetelmästä.
- 286 On huomautettava, että riidanalaisen päätöksen 9.3 kohdassa, joka koskee sakkojen määrän laskentaa, komissio korosti ensin soveltaneensa vuoden 2006 suuntaviivojen 37 kohta, jossa todetaan, että erityistapauksissa voi olla kuhunkin asiaan liittyvien erityispiirteiden vuoksi tai pelotevaikutuksen aikaansaamiseksi perusteltua, että komissio poikkeaa kyseisissä suuntaviivoissa esitellyistä menetelmistä (286–288 perustelukappale). Toiseksi se täsmensi tehneensä asianmukaisen alennuksen määrittäessään sakon perusmäärän Citin/UBS:n rikkomisen ja Citin/DB:n rikkomisen osalta, joissa se olettaa Icapin toimineen samalla tavoin, välttääkseen kohtuuttoman seuraamusten tason täsmentämättä kyseisen alennuksen tasoa (289 perustelukappale). Kolmanneksi sakon perusmäärän määrittämisen osalta se totesi ottaneensa huomioon kyseisten rikkomisten vakavuuden ja keston sekä Icapin osallistumisen luonteen selittämättä näiden seikkojen vaikutusta käytettyihin perusmääriin (290–296 perustelukappale). Neljänneksi sakon lopullinen määrä on vahvistettu samalle tasolle kuin perusmäärä, koska raskauttavia tai lieventäviä olosuhteita ei ole eikä enimmäismäärää, joka on 10 prosenttia liikevaihdosta, ole ylitetty (297–300 perustelukappale).
- 287 Kuten vakiintuneessa oikeuskäytännössä on vahvistettu, SEUT 296 artiklan toisessa kohdassa määrätty perusteluvollisuus on olennainen menettelymääräys, joka on erotettava perustelujen oikeellisuudesta, joka kuuluu riidanalaisen toimen aineelliseen laillisuuteen. Näin ollen perustelujen on oltava kyseessä olevan toimen luonteen mukaisia ja niissä on selkeästi ja yksiselitteisesti ilmaistava toimen tehneen toimielimen toimenpiteen päättely siten, että niille, joita toimi koskee, selviävät sen syyt ja että toimivaltainen tuomioistuin voi tutkia toimen laillisuuden. Erityisesti yksittäistapauksia koskevien päätösten osalta tällaisten päätösten perustelemista koskevan velvollisuuden tarkoitus on paitsi antaa toimivaltaiselle tuomioistuimelle mahdollisuus tutkia päätöksen laillisuus myös antaa niille, joita päätös koskee, riittävät tiedot sen arvioimiseksi, onko päätös mahdollisesti virheellinen siten, että sen pätevyys voidaan riitauttaa (ks. tuomio 29.9.2011, Elf Aquitaine v. komissio, C-521/09 P, EU:C:2011:620, 146–148 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen; tuomio 11.7.2013, Ziegler v. komissio, C-439/11 P, EU:C:2013:513, 114 ja 115 kohta ja tuomio 13.12.2016, Printeos ym. v. komissio, T-95/15, EU:T:2016:722, 44 kohta).
- 288 Lisäksi perusteluvollisuuden täyttymistä on arvioitava asiaan liittyvien olosuhteiden perusteella, joita ovat muun muassa toimen sisältö, esitettyjen perustelujen luonne ja se tarve, joka niillä, joille toimenpide on osoitettu tai joita se koskee suoraan ja erikseen, voi olla saada selvennystä tilanteeseen. Perusteluissa ei tarvitse esittää kaikkia asiaan liittyviä tosiseikkoja ja oikeudellisia seikkoja koskevia yksityiskohtia, sillä tutkittaessa sitä, täyttävätkö toimen perustelut SEUT 296 artiklan vaatimukset, on otettava huomioon sen sanamuodon lisäksi myös asiayhteys ja kaikki asiaa koskevat oikeussäännöt

(tuomio 29.9.2011, Elf Aquitaine v. komissio, C-521/09 P, EU:C:2011:620, 150 kohta; tuomio 11.7.2013, Ziegler v. komissio, C-439/11 P, EU:C:2013:513, 116 kohta ja tuomio 13.12.2016, Printeos ym. v. komissio, T-95/15, EU:T:2016:722, 45 kohta).

- 289 Kun komissio on päättänyt poiketa yleisistä menetelmistä, jotka esitetään vuoden 2006 suuntaviivoissa, joilla se on rajoittanut itse oman harkintavaltansa käyttöä sakkojen määrän vahvistamisessa tukeutumalla – kuten nyt käsiteltävässä asiassa – näiden suuntaviivojen 37 kohtaan, näitä perusteluvaatimuksia on noudatettava sitäkin suuremmalla syyllä (tuomio 13.12.2016, Printeos ym. v. komissio, T-95/15, EU:T:2016:722, 48 kohta). Tältä osin on muistutettava vakiintuneesta oikeuskäytännöstä, jossa todetaan, että suuntaviivat ovat käytännönsäätöjä, joissa ilmaistaan noudatettava käytäntö ja joista komissio ei voi poiketa yksittäistapauksissa antamatta sellaisia perusteluja, jotka ovat sopusoinnussa erityisesti yhdenvertaisen kohtelun periaatteen kanssa (ks. vastaavasti tuomio 30.5.2013, Quinn Barlo ym. v. komissio, C-70/12 P, ei julkaistu, EU:C:2013:351, 53 kohta ja tuomio 11.7.2013, Ziegler v. komissio, C-439/11 P, EU:C:2013:513, 60 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Näiden perustelujen on oltava sitäkin täsmällisemmät, koska suuntaviivojen 37 kohdassa vain viitataan epämääräisesti ”kuhunkin asiaan liittyviin erityispiirteisiin” ja niissä jätetään siten komissiolle laaja harkintavaltaa tehdä – kuten nyt käsiteltävässä asiassa – kyseisten yritysten sakon perusmääriin poikkeuksellinen mukautus. Tällaisessa tapauksessa on erityisen tärkeää, että komissio noudattaa hallinnollisissa menettelyissä unionin oikeusjärjestyksessä annettuja takeita, joihin perusteluvelvollisuus kuuluu (ks. vastaavasti tuomio 21.11.1991, Technische Universität München, C-269/90, EU:C:1991:438, 14 kohta).
- 290 Oikeuskäytännössä on vielä täsmennetty, että perustelut on näin ollen lähtökohtaisesti ilmoitettava asianosaiselle samaan aikaan kuin sille vastainen päätös. Perustelujen puuttumista ei voida korjata sillä, että asianosainen saa päätöksen perustelut tietoonsa unionin tuomioistuimissa käytävän oikeudenkäyntimenettelyn aikana (tuomio 29.9.2011, Elf Aquitaine v. komissio, C-521/09 P, EU:C:2011:620, 149 kohta; tuomio 19.7.2012, Alliance One International ja Standard Commercial Tobacco v. komissio, C-628/10 P ja C-14/11 P, EU:C:2012:479, 74 kohta ja tuomio 13.12.2016, Printeos ym. v. komissio, T-95/15, EU:T:2016:722, 46 kohta).
- 291 Komission on päätöksessä, jolla määrätään sakko, esitettävä perustelut erityisesti sakon määrän ja siltä osin käytetyn laskentamenetelmän suhteen (tuomio 27.9.2006, Jungbunzlauer v. komissio, T-43/02, EU:T:2006:270, 91 kohta). Komission on ilmoitettava päätöksessään ne arviointiperusteet, joiden avulla se on määrittänyt kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuuden ja keston, eikä sillä ole velvollisuutta esittää sakkojen laskentavasta yksityiskohtaisempaa selvitystä tai numeromääräisiä tietoja (tuomio 13.7.2011, Schindler Holding ym. v. komissio, T-138/07, EU:T:2011:362, 243 kohta). Komission on kuitenkin selitettävä huomioon ottamistaan seikoista tekemänsä punninnat ja arvioinnit (tuomio 8.12.2011, Chalkor v. komissio, C-386/10 P, EU:C:2011:815, 61 kohta).
- 292 Nyt käsiteltävässä asiassa on ensimmäiseksi todettava, että syyt, joilla komissio päätti poiketa vuoden 2006 suuntaviivoissa esitetystä laskentamenetelmästä niiden 37 kohdan mukaisesti, voidaan päätellä riidanalaisen päätöksen 287 perustelukappaleesta. Ne johtuvat siitä, ettei Icap toiminut jenimääräisten korkojohdannaistuotteiden markkinoilla eikä tämän vuoksi myynnin arvon eli saatujen välityspalkkioiden huomioon ottamisella voitu heijastella kyseessä olevien rikkomisten vakavuutta ja luonnetta.
- 293 Toiseksi on kuitenkin todettava, ettei riidanalaisen päätöksen 287 perustelukappaleessa esitetä täsmennyksiä komission suosimaan vaihtoehtoiseen menetelmään, vaan siinä ainoastaan vakuutetaan yleisesti, että nämä perusmäärät heijastavat Icapin kyseessä oleviin rikkomisiin osallistumisen vakavuutta, kestoa ja luonnetta sekä tarvetta taata, että sakoilla on riittävän ehkäisevä vaikutus.
- 294 Näin laadittuna riidanalaisen päätöksen 287 perustelukappale ei ole sellainen, että kantajat voisivat sen perusteella ymmärtää komission suosiman laskentamenetelmän perusteltavuuden tai että unionin yleinen tuomioistuin voisi valvoa sen laillisuutta. Tämä perustelujen puutteellisuus rasittaa myös

riidanalaisen päätöksen 290–296 perustelukappaletta, joissa ei esitetä vähimmäistietoja, joiden perusteella olisi ollut mahdollista ymmärtää ja tarkastaa komission sakkojen suuruutta määrittäessään huomioon ottamien seikkojen merkityksellisyyttä ja punnintaa, mikä on edellä 291 kohdassa mainitun oikeuskäytännön vastaista.

- 295 Asianosaisten kirjelmistä ilmenee, että kysymystä menetelmästä, jota komissio aikoi käyttää laskeakseen sakkojen määrän, käsiteltiin hallinnollisen menettelyn aikana kantajien edustajien kanssa käydyssä keskustelussa. Vaikka edellä 288 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaan riidanalaisen toimen perustelut on tutkittava ottaen huomioon sen asiayhteys, ei voida katsoa, että tällaisten tunnustelevien ja epävirallisten keskustelujen käyminen voisi vapauttaa komissiota velvollisuudestaan selittää riidanalaisessa päätöksessä menetelmää, jota se käytti määrittäessään sakkojen suuruutta.
- 296 Vastineen 176 kohdassa komissio tuo esiin sakon perusmäärän laskennassa käytettävän viisivaiheisen menetelmän olemassaolon. Edellä 290 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaan tällaista unionin yleisessä tuomioistuimessa vireillä olevan menettelyn vaiheessa esitettyä selitystä ei voida ottaa huomioon arvioitaessa sitä, täyttikö komissio perusteluvelvollisuutensa.
- 297 Edellä esitetyn perusteella on todettava, että riidanalaisen päätöksen perustelut ovat puutteelliset Icapille kyseessä olevien rikkomisten vuoksi määrättyjen sakkojen määrittämisen osalta.
- 298 Viides kanneperuste on näin ollen hyväksyttävä ja riidanalaisen päätöksen 2 artikla on kumottava kokonaisuudessaan ilman, että on tarpeen tutkia tämän kanneperusteen muita väitteitä tai kuudetta kanneperustetta, joka koskee yksinomaan kyseisen artiklan laillisuutta.
- 299 Koska lisäksi riidanalaisen päätöksen 2 artikla kumotaan kokonaisuudessaan, ei ole tarpeen tutkia kantajien toissijaisesti esittämiä muutosvaatimuksia.

Oikeudenkäyntikulut

- 300 Unionin yleisen tuomioistuimen työjärjestyksen 134 artiklan 3 kohdassa määrätään, että jos asiassa osa vaatimuksista ratkaistaan toisen asianosaisen ja osa toisen asianosaisen hyväksi, kukin asianosainen vastaa omista kuluistaan. Unionin yleinen tuomioistuin voi kuitenkin päättää, että asianosainen vastaa omista kuluistaan ja se veloitetaan korvaamaan suhteellinen osuus vastapuolen kuluista, jos tämä on perusteltua asiassa ilmenneiden seikkojen vuoksi.
- 301 Nyt käsiteltävässä asiassa huomattava osa kantajien vaatimuksista hyväksyttiin. Näin ollen asian olosuhteita arvioidaan asianmukaisesti, kun määrätään, että komissio vastaa omista oikeudenkäyntikuluistaan, ja se veloitetaan korvaamaan kolme neljäsosaa kantajien oikeudenkäyntikuluista.
- 302 Siltä osin kuin kantajat vaativat komission velvoittamista korvaamaan ”tämän asian käsittelystä aiheutuneet – – muut kulut”, on huomautettava, että työjärjestyksen 140 artiklan b alakohdan mukaan korvattavia oikeudenkäyntikuluja ovat asianosaisille asian käsittelystä aiheutuneet välttämättömät kustannukset.

Näillä perusteilla

UNIONIN YLEINEN TUOMIOISTUIN (laajennettu toinen jaosto)

on ratkaissut asian seuraavasti:

- 1) SEUT 101 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (Asia AT.39861 – Jenimääräiset korkojohdannaiset) 4.2.2015 annetun Euroopan komission päätöksen C(2015) 432 final 1 artiklan a alakohta kumotaan siltä osin kuin se koskee 22.8.2007 jälkeistä ajanjaksoa.
- 2) Päätöksen C(2015) 432 final 1 artiklan b alakohta kumotaan.
- 3) Päätöksen C(2015) 432 final 1 artiklan d alakohta kumotaan siltä osin kuin se koskee 5.3. ja 27.4.2010 välistä ajanjaksoa.
- 4) Päätöksen C(2015) 432 final 1 artiklan e alakohta kumotaan siltä osin kuin se koskee 18.5.2010 edeltävää ajanjaksoa.
- 5) Päätöksen C(2015) 432 final 1 artiklan f alakohta kumotaan siltä osin kuin se koskee 18.5.2010 edeltävää ajanjaksoa.
- 6) Päätöksen C(2015) 432 final 2 artikla kumotaan.
- 7) Kanne hylätään muilta osin.
- 8) Icap plc, Icap Management Services Ltd ja Icap New Zealand Ltd vastaavat neljänneksestä omia oikeudenkäyntikulujaan.
- 9) Komissio vastaa omista oikeudenkäyntikuluistaan, ja se veloitetaan korvaamaan kolme neljäsosaa Icapin, Icap Management Servicesin ja Icap New Zealandin oikeudenkäyntikuluista.

Prek

Buttigieg

Schalin

Berke

Costeira

Julistettiin Luxemburgissa 10 päivänä marraskuuta 2017.

Allekirjoitukset

Sisällysluettelo

I Asian tausta	2
A Riidanalaisen päätöksen taustalla oleva hallinnollinen menettely.....	3
B Riidanalainen päätös	3
1. Kyseessä olevat tuotteet	3
2. Icapin moititut menettelytavat	3
3. Sakon määrän laskeminen	4

II Menettely ja asianosaisten vaatimukset	5
III Oikeudellinen arviointi	6
A Asiakirjan ja vaatimuksen tutkittavaksi ottaminen	6
1. Kantajien neljännen vaatimuksen tutkittavaksi ottaminen	6
2. Väite, jonka mukaan kantajien kirjettä ei voida ottaa tutkittavaksi	7
B Kumoamisvaatimukset	7
1. Ensimmäinen kanneperuste, jonka mukaan sellaisen kilpailunrajoituksen, jonka tarkoituksena on SEUT 101 artiklassa tarkoitetulla tavalla rajoittaa tai vääristää kilpailua, käsitteen tulkinnessa ja soveltamisessa on tehty virheitä	7
2. Toinen kanneperuste, jonka mukaan SEUT 101 artiklan 1 kohdassa ja oikeuskäytännössä tarkoitettua ”edesauttamisen” käsitettä on sovellettu virheellisesti	14
a) Toinen osa, jonka mukaan komissio sovelsi virheellisesti oikeuskäytännön mukaisia edesauttamisen arviointiperusteita	14
1) Ensimmäinen väite, jonka mukaan sitä, että Icap tiesi kyseessä olevien pankkien välisestä salaisesta sopimuksesta joissakin kuudesta kyseessä olevasta rikkomisesta, ei ole osoitettu	16
i) Komission todisteet siitä, että Icap tiesi RBS:n roolista UBS:n/RBS:n rikkomisessa vuodelta 2007	18
ii) Komission todisteet siitä, että Icap tiesi RBS:n roolista UBS:n/RBS:n rikkomisessa vuodelta 2008	19
iii) Komission todisteet siitä, että Icap tiesi DB:n ja UBS:n roolista Citin/DB:n ja Citin/UBS:n rikkomisissa	20
2) Kolmas väite, jonka mukaan Icap ei edesauttanut kyseisten pankkien yhteisten tavoitteiden saavuttamista	22
3) Toinen väite, jonka mukaan Icapilla ei ollut aikomusta edesauttaa kyseisten pankkien yhteisten tavoitteiden saavuttamista	24
b) Kolmas osa, jonka mukaan riidanalaisen päätöksen perustelukappaleet, jotka liittyvät siihen, että Icap käytti yhteyksiään vaikuttaakseen tiettyjen pankkien tarjouksiin, ovat virheellisiä...	24
c) Kanneperusteen ensimmäinen osa, jonka mukaan oikeusvarmuuden periaatetta on loukattu.	25
3. Kolmas kanneperuste, jonka mukaan kyseessä olevien rikkomisten kesto on virheellinen	26
a) Icapin UBS:n/RBS:n rikkomiseen vuodelta 2007 osallistumisen kesto	30
b) Icapin Citin/RBS:n rikkomiseen osallistumisen kesto	31
c) Icapin Citin/DB:n rikkomiseen ja Citin/UBS:n rikkomiseen osallistumisen kesto	31
d) Icapin UBS:n/DB:n rikkomiseen osallistumisen kesto	33

4. Neljäs kanneperuste, jonka mukaan komissio loukkasi syyttömyysolettaman periaatetta ja hyvän hallintotavan periaatetta	33
5. Viides kanneperuste, joka koskee sakon suuruuden määrittämistä	36
Oikeudenkäyntikulut	39